

Izvorni znanstveni članak
UDK 72 (497.13 DUBROVNIK) (091) "12/15"
Članak je primljen 16. VII. 1987.

Duško Živanović

Beograd, Srederevska 1

VRATA I MONUMENTALNI PORTALI DUBROVAČKIH KUĆA I PALATA

Sva naselja ljudska, a naročito sačuvani stari istorijski gradovi, nose tragove svoje prošlosti. Oblici, veličine, ukrasi i međusobni odnosi građevina, spomenika, trgova i ulica služe, pored arhivskih dokumenata, za pisanje njihove povesti. Napredovanje nekih gradova lakše je sagledati jer su se razvijali pravilno u vremenu i prostoru. Kod drugih, naprotiv, prirodni redosled je poremećen spoljnim činiocima, zbivanjima ili uticajima. U ovaj skup gradova može se uvrstiti Dubrovnik.

Od svog osnivanja, Dubrovnik je u neprestanom naporu za proširenjem gradskog prostora, za njegovo uređenje i zaštitu. U prvo vreme to je bilo moguće ostvariti pomećanjem gradskih zidina, način koji poznaju mnogi utvrđeni gradovi u prošlosti. Potpuna izgradnja zidina oko grada, pred kraj 14. stoleća, donosi relativnu sigurnost stanovnicima, ali, s druge strane, zidovi zaustavljaju razvitak grada. Dubrovnik ostaje stešnjen u zidinama, a izvan njih se nastavlja širenje naselja podgradskog tipa, bez određenog gradskog izraza.

Međutim, ukoliko je grad u zidinama završen kao urbanistička celina, pred njim stoje još mnoge godine arhitektonskog razvoja koje su mu, u prošlosti, više puta izmenile izgled. Svako istorijsko razdoblje ostavilo je svoja svedočanstva, uništavajući u izvesnoj meri tragove prethodne epohe i izlažući se uništavanju sledeće. Zbog toga je zadatak arhitektonskog istraživanja da ispita i oceni sačuvano nasleđe i da utvrdi putove njegovog postanka, razvoja i opadanja.

Da bi se upotpunilo poznavanje razvoja dubrovačke građanske arhitekture, potrebno je nastaviti istraživanje postojećih građevina i njihovih delova "in situ" i upoređivati rezultate sa dosada poznatim arhivskim podacima. Izučavanje arhitektonskih delova i ukrasa kuće važan je deo ovog posla, kako pokazuju početni radovi koji se tiču vrata i prozora i koji otkrivaju veliko, neslućeno bogatstvo oblika. Potrebno je, isto tako, pregledati primere iz nekih drugih gradova sa kojima je Dubrovnik imao ekonomske i kulturne veze. Upotrebljavajući sve dostupne izvore i podatke biće moguće, uz pomoć uporedne hronološke, stilske i formalne arhitektonske analize, uspostaviti vernu sliku razvoja dubrovačke arhitekture.

*

O najstarijim dubrovačkim kućama znamo vrlo malo. Građene od drveta ili od suhomeđine, one su nepovratno nestale u hodu vremena. Dubrovački Statut iz 1272. i njegova Reforma iz 1296. godine bave se problemima uređenja grada i ulica i pružaju obaveštenja za poznavanje gradskog života uopšte, ali za izučavanje kuća nisu od neke izuzetne koristi. S druge strane, prve sačuvane arhivske knjige u Dubrovniku postoje od otprilike 1278. godine, tako da ceo period pre toga vremena ostaje uglavnom nepoznat.¹

¹ O dubrovačkim kućama u gradu i na selu pisao je ranije Ilija Sindik, *Dubrovnik i okolina*, Naselja i pokrelo stanovništva, SKA, Beograd 1926. Jorjo Tadić je na osnovi arhivske građe takođe opisao gradsku kuću,

U Dubrovniku je, za razliku od Splita ili Trogira, romanička kamena arhitektura skoro potpuno iščezla, delimično usled dotrajalosti, u potresima i požarima, a delimično namernim rušenjem. O njenoj značajnoj umetničkoj vrednosti svedoči, pored ostalog, poznati odlomak sa srušenog romaničkog manastira na Lokrumu. Svojim stilskim odlikama, on potvrđuje jake umetničke veze koje su od 12. do 14. stoleća postojale između Apulije, Dubrovnika i Srbije, ističući znatnu ulogu Dubrovnika u prenošenju i širenju novih oblika.²

Ako o dubrovačkoj kući do početka 14. stoleća znamo malo, o najvažnijim delovima njenog pročelja, kao što su vrata ili prozori, znamo još manje. Prve vesti o vratima u Dubrovniku ne odnose se na vrata kuće, već na otvore u zidinama koje Statut pominje radi poznavanja i boljeg određivanja pravaca postojećih i budućih ulica. O izgledu tih gradskih vrata nema gotovo nikakvih obaveštenja, izuzev nekoliko sačuvanih primera iz 13. stoleća. Može se prihvatiti da su neka od njih bila slična sačuvanom romaničkom otvoru unutrašnjih vrata od Ploča ili ranogotičkim vratima na južnoj strani zidina, u ubožištu "Domus Christi", iz polovine 13. veka, a koja pominje Statut.

U Dubrovniku je odavno zapažen običaj da se vlasnici, u zidanju svojih kuća i u izboru njenih delova, ugledaju na već postojeće primere i da u ugovorima navode poimence pojedine kuće ili vrata, prozore, kamine i druge delove, dajući ih kao primer graditeljima i klesarima za izvođenje. Usled ugledanja, ponavljanja i podražavanja, u Dubrovniku su se istovremeno širili oblici novog stila ali i duže zadržavali oblici starog.

Vrata većih i istaknutih javnih građevina i crkava služila su nesumnjivo kao ugled za izradu vrata privatnih zgrada. Mnogi primeri pokazuju jasno da su nastali pod uticajem ili ponavljanjem oblika vrata nekih javnih zgrada. Pomenuta *Vrata od Ploča* mogla su biti takav primer za ugled u građenju privatnih portala (slika 96.). Ona imaju monolitne, ravne dovratnike sa profilisanim polukapitelima. Iznad njih je težak nadvratnik sa lunetom u romaničkom srpastom luku, sastavljenom od većeg broja manjih kvadera. U ključnom kamenu izvajana je glava sv. Vlaha, zaštitnika Republike.³

Na osnovu sačuvanih primera i koristeći se istraživanjima vršenim u Splitu, Trogiru i drugim gradovima, moguće je dobiti predstavu o glavnim karakteristikama *romaničkih vrata*.⁴ Ona uglavnom potiču iz 13. veka, ali im se upotreba provlači i tokom 14. veka, mešajući se tako sa oblicima ranogotičkim i gotičkim. Na romaničkim kućama vide se tri glavna oblika vrata — pravougaona ili četvorna, polukružna i njihov slog, tj. pravougaona sa polukružnim lunetom. U romanici, oni ostaju u početnom stanju, bez znatnih promena u ukrasima i u proporcijama. Naprotiv, sva potonja doba upotrebljavaće iste osnovne oblike, ali sa promenama, raznolikošću u detaljima, ukrasima i profilacijama.

Danas je veoma teško ustanoviti autentičnost romaničkih pravougaonih vrata. Po nekim docnijim primerima može se ipak prihvatiti da su bila sastavljena od ravnih, neprofilisanih dovratnika i nadvratnika, bez ikakva ukrasa. Na malim kućama nalaze se i danas dovratnici sastavljeni od većeg broja kamenih kvadera. Takva su vrata jevtinija, te su se

R. Jeremić i J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, II, III, Beograd 1938—40. Opširnije je o tom predmetu pisao Cvito Fisković, oslanjajući se i navodeći primere i izvode iz knjiga dubrovačkih arhiva i istražujući na terenu, C. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb 1947, C. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik 1955. O brojnim drugim radovima, videti, *Bibliografija Cvite Fiskovića*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 21, Split 1980. (Fiskovićev zbornik I) str. 9—42; N. Grujić, *Representativna stambena arhitektura, Zlatno doba Dubrovnika*, Zagreb 1987, str. 65—108.

² C. Fisković, *Prvi graditelji*, o. c. 43,44

³ Cvito Fisković, *Fragments du style roman à Dubrovnik*, Archeologia Iugoslavica, I, Beograd 1954, 118, sl. 2 i 3.

⁴ C. Fisković, *Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru*, Starohrvatska prosvjeta, III, 2, 1952.

upotrebljavala na skromnijim zgradama. Međutim, kako su takva vrata slabija u konstruktivnom smislu, pojedini delovi dovratnika su uzidani naizmjenično, vodoravno i uspravno, te su na taj način bolje povezani sa zidom (sl. 3, 8, 11). Drugi način građenja romaničkih dovratnika sastoji se u vodoravnom postavljanju i ređanju kamenih kvadera, koji se produžavaju i povezuju sa redovima ostalog pročelja. Nadvratnik ovakvih vrata je redovno težak i neprofilisan, što je jedna od glavnih odlika romaničkog stila. Njegova dužina katkad premašuje ukupnu širinu vrata sa dovratnicima, a koji put, uostalom dosta često, krajevi nadvratnika ne pokrivaju ovu širinu, već padaju približno u trećinu ili u sredinu dovratnika. Nadvratnik i donji prag vrata ponekad su na krajevima i na uglovima zasečeni ili "otkinuti", da bi se bolje učvrstili u dovratnike. Na ovim posljednjim vide se ponekad i ugaone rupe za drvene vratnice. Ugaone rupe vide se više na prozorima i nisu tako raširene u Dubrovniku, kao na primer u Splitu i u Trogiru. Nekad se iznad nadvratnika nalazi rasteretni, olakšavajući luk, ali se taj običaj češće vidi na pravougaonim gotičkim prozorima i vratima.

Prilikom premeravanja vrata iz romaničkog doba, utvrđuju se vrlo često nedoslednosti i ozbiljna odstupanja u merama. Razlika u širini levog i desnog dovratnika može iznositi nekoliko santimetara, a tako isto i u njihovoj dužini. Brojna su, takođe, manje ili više uspešna prilagođavanja pragova prizemnih vrata sa stepenicama ulica u padu. Na nekim primerima kućnih vrata, koji nisu svi iz romaničkog doba ali su im po obliku veoma slični, vide se nadvratnici postavljeni nemarno i nesimetrično na jednu ili drugu stranu od osovine vrata. Mnoga vrata su sagrađena od kamenih kvadera raznih dužina i debljina ili su sastavljena na nehatan način, bez obzira na osnovna pravila konstrukcije. Takvi se primeri nalaze na veoma skromnim zgradama i najčešće su zapravo posljedica nepažljivih popravaka posle rušenja ili požara u 17. stoleću.⁵

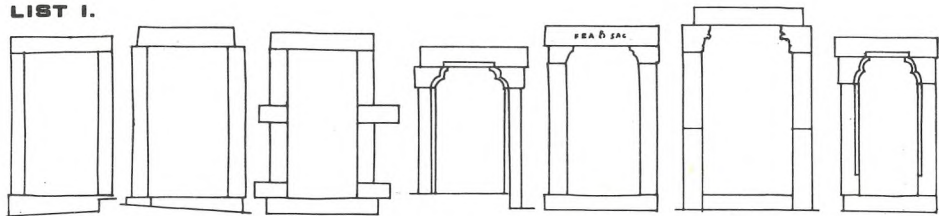
U Dubrovniku, kao i u drugim gradovima primorja, običaj je da se svi otvori pročelja uokviruju kamenim okvirom tzv. pragovima, što se dosledno primenjuje i na najskromnijim kućama.

Drugi romanički oblik vrata je polukružni otvor završen srpastim lukom. Srpasti luk ima tu odliku da mu unutrašnja i spoljna strana (intradós i extradós) nisu koncentrični. Ovakav luk je u sredini širi i jači nego na osloncima; on bolje odoleva pritisku gornjeg dela građevine i sprečava pucanje kamena u sredini luka, gde je sila najveća. Srpasti luk, kao funkcionalno rešenje jednog konstruktivnog problema, postao je arhitektonski element, poznat i raširen u doba romanike u svim evropskim krajevima. U Dubrovniku, jedna vrata sa srpastim lukom stoje na pročelju ruševine u *Ulici kneza Krvaša br. 7* (sl. 80). Ta zgrada, verovatno iz prve polovine 14. veka, značajna je po raznim sačuvanim oblicima vrata i prozora romaničkog i ranogotičkog stila. Kuća je već bila u ruševini pri kraju 16. veka kada je Junije Gradić uređivao na tom mestu svoj perivoj. Pročelje kuće nije srušeno u to doba, već su otvori samo bili zazidani, te su tako sačuvani do danas. Pomenuta vrata srpasta luka sastavljena su od pet komada nejednake dužine. Širina luka kao i donji prag ne pokrivaju ukupnu širinu vrata, već su nešto kraći. Dovratnici, sastavljeni od više delova, imaju u gornjoj trećini po jedan vodoravno postavljeni kvader, radi boljeg povezivanja sa okolnim zidom.

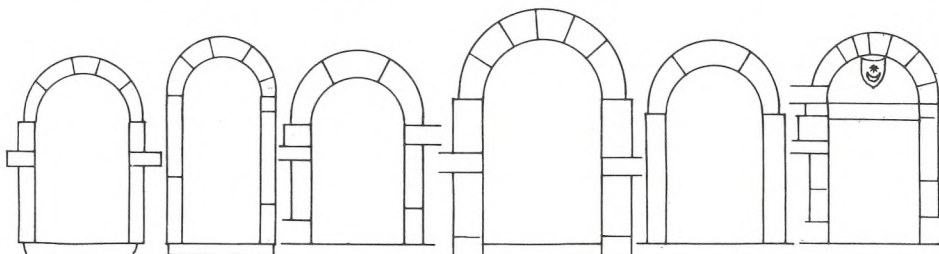
Treći tip romaničkog otvora je postao spajanjem dva prethodno opisana oblika pravougaonih i polukružnih vrata. Na njemu je neposredno iznad nadvratnika postavljen srpasti luk sa pravom ili slepom lunetom da bi se olakšao pritisak zidne mase. Pored ovog konstruktivnog opravdanja, vrata sa lunetom su ugodnija i lepša od običnog pra-

⁵ Duško Živanović, *Skup kuća u Ulici od Kastela*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU, XIX—XX, Dubrovnik, 1982, 79.

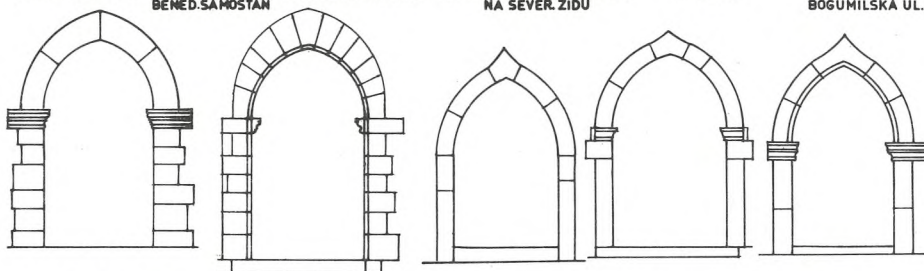
LIST I.

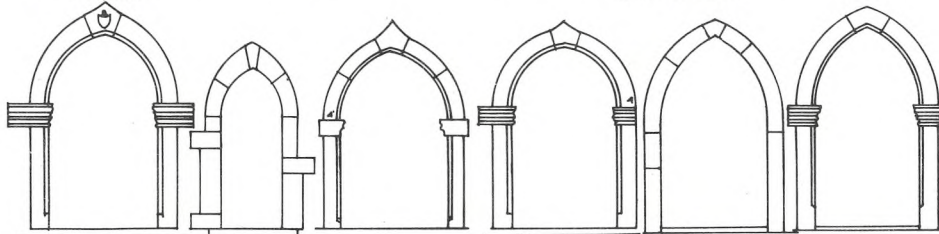
1. UL. ZA RUPAMA   2. UL. OD ŠORTE   3. KN. KRVAŠA UL.   4. OD DOMINA   5. UL. ŽUDIOSKA   6. STON   7. UL. I. SARAKE

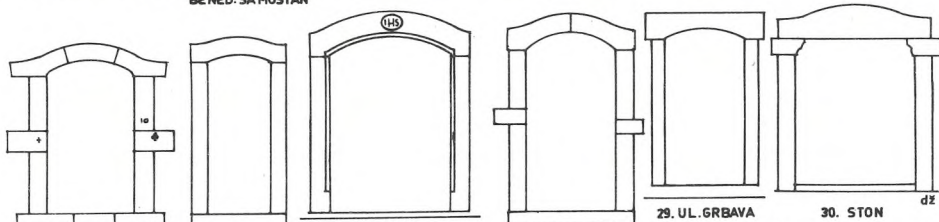
8. KN. KRVAŠA UL.   9. PAKLJENO BENED. SAMOSTAN   10. SPLIT. POLJ. F. BULIĆA   11. M. STON. GRADSKA VRATA NA SEVER. ZIDU   12. TROGIR   13. SPLIT BOGUMILSKA UL.

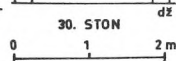
14. M. STON. GRADSKA VRATA "PREDNJA"   15. UL. RASTIĆEVA   16. STON   17. STON KUĆA SORKOČEVIĆA   18. STON

19. UL. PUSTIJERNA   20. PAKLJENO BENED. SAMOSTAN   21. UL. M. PRACATA   22. UL. BALJIVINA   23. UL. GRADIĆEVA   24. UL. RASTIĆEVA

25. UL. KN. KRVAŠA   26. MENČETINA   27. STON   28. STON   29. UL. GRBAVA   30. STON

vougaonog otvora. Luneta omogućuje da se vrata ukrase dekorativnim elementima ili da se preko nje prirodno osvetli ulazni prostor. Ne menjajući širinu otvora, mogu se, na taj način, lako promeniti proporcije vrata. Sa izvesnim izmenama u obliku luka, sa profilacijom dovratnika i dodavanjem ukrasa, tip romaničkog otvora sa lunetom nalazi se u Dubrovniku i kasnije.

Glavni ulaz romaničke kuće postavljen je obično u prizemlju, ali je nekad izdignut iznad prizemlja ili podignut na prvi sprat. U tom slučaju pristupa se vratima kuće preko spoljnih stepenica. Drvene stepenice su u odredbama Statuta bile zabranjene, a kamene spoljne stepenice zadržale su se do danas, jer su u nekim strmim ulicama potrebne za ulaz. Kod većine manjih kuća, koje imaju takve spoljne stepenice, ulaz u podrumске prostorije je u ravnini ulice, a glavni ulaz se nalazi na prvom spratu.⁶

Tokom druge polovine 13. veka dogodile su se mnoge socijalne promene u Dubrovniku kao propadanje stare vlastele, uzdizanje i bogaćenje novog trgovačkog staleža, dovršenje slovenizacije stanovništva. U to doba počinje, između ostalog, uređenje ulica, briga o otpadnim vodama i kanalizaciji, kopanje opštinskih bunara. Godine 1296. razvio se u gradu veliki požar koji je započeo na Prijekom, prešao na drugu stranu i proširio se na ceo kraj oko manastira sv. Klare i današnje ulice Garište. To je dalo povoda vladi da zabrani dalje građenje drvenih kuća, koje su se nalazile u svim sekstercijama grada. Međutim, naredba o zabrani nije se poštovala, kako se vidi u brojnim ugovorima za građenje drvenih kuća tokom celog 14. veka. Kuća od drva bilo je još u početku 15. veka.⁷ Energičnijim merama vlade počinje najzad građenje isključivo kamenih kuća u većem broju. Za te građevine, od kojih su neke s pravom nosile naziv palate, bilo je potrebno mnogo kamenih delova. I zaista, u prvim sačuvanim knjigama "Diversa cancellariae" sa kraja 13. veka, pominje se veći broj spoljnih i unutrašnjih vrata kako za kuće za stanovanje, tako i za dućane.⁸

U ugovorima se neprestano navode imena majstora koji su došli sa venecijanskog područja, ali se tu najčešće vide ipak imena domaćih majstora iz grada ili njegove bliže okoline. U poslednjih dvadeset godina 13. veka prebrojano je u notarskim knjigama oko 40 majstora.⁹

Četrnaesti vek u Dubrovniku obeležava period u kome su došle do izražaja nove ideje i novi uticaji u građenju i ukrašavanju kuća. Dotadašnji, romanički način građenja odlikovao se izvesnom težinom u oblikovanju i glomaznošću u obradi materije. Kuća je smatrana kao tvrđava koja treba da pruži stanovniku zaštitu od spoljnih opasnosti, a njeni mali otvori služili su da zadovolje osnovne funkcije osvetljavanja, vetrenja i veze između

⁶ Ostatak takvih kamenih, spoljnih stepenica nazire se danas na pročelju male Gučetićeve palate sa kvadriforom, u Rastićevoj ulici. Spoljne stepenice mogu se još videti u ulicama iznad Prijekog ili na kućama u Kaštelu, v. crteže D. Živanović, *Skup kuća*, op. cit.

⁷ Milorad Medini, *Stare dubrovačke*, Dubrovnik 1935, passim. C. Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 64, Tadić, *Prilozi I*, o. c., 6,7; Fisković, *Romaničke kuće*, o. c., 162.

⁸ Naziv "palatium" pominje se, na primer, u vezi s nekom kućom čiji je vlasnik verovatno bio Michael filius Cerneche. On se 1282. godine zajedno sa Mathiasom de Fellice de Grade obavezao nekim dubrovačkim trgovcima na sumu od preko 800 perpera, Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, SANU, 1960, 281; Fisković, *Prvi graditelji*, o. c., 18, 78. U jednom ugovoru navodi se narudžbina za 4 spoljna i 12 unutrašnjih vrata, u drugom za 16 okvira vrata od dobrog kamena, u trećem iz 1296 god. narudžbina za 7 otvora vrata. Iste godine određuje se cena od 36 perpera za 12 kamenih okvira za unutrašnja vrata. Iz jednog drugog ugovora doznaje se da je cena za izradu spoljnih vrata sa nameštanjem bila 4 perpera, Marija Nakić, *Izgradnja Dubrovnika u drugoj polovini XIII veka*, Istoriski glasnik 3, Beograd 1954, 29, 30, 35.

⁹ M. Nakić, *Izgradnja Dubrovnika*, o. c., 32, 33; Fisković, *Prvi graditelji*, o. c., 18. Među njima se pominje i neki majstor Ciprijan ili Cibran, koji 1297. god. kleše za kuću Matije Menčetića, pored ostalog, 12 vrata od kojih 4 treba da budu ravna, neprofilisana. Ovaj "magister Zibranus Petrarius de Vmbula" verovatno je onaj isti koji se pominje dve godine kasnije kao "Ciprianus Petrarius".

kuće i ulice. Otuda pročelja ovih kuća ne privlače osobitu pažnju; njihovi su zidovi od grubo tesanog kamena, uokvireni kamenim pragovima, bez ukrasa.

Napredovanje u građevinskoj tehnici, poboljšanje ekonomskih uslova, strani uticaji i ugledanja doprineli su postepenom širenju gotičkog stila u primorskim krajevima. U Dubrovniku je to širenje omogućeno dolaženjem nekih stranih majstora, kojima vlada povećava građenje istaknutih javnih i crkvenih građevina i odlaženjem dubrovačkih trgovaca, pomoraca i majstora u strane zemlje. Broj stranih majstora je znatan u dubrovačkom 14. stoljeću, ali njihov rad još nije dovoljno ispitan da bi se sa sigurnošću mogao odrediti doprinos svakog u razvoju gotike. Graditelji su dolazili u Dubrovnik iz raznih krajeva, kako iz Napulja, Barija, Firence, Sijene, Pistoje, Venecije, tako i iz udaljenijih zemalja kao "Johannes Antonii de Vienna Petrarius" iz Francuske. Većina od njih je, pored javnih gradilišta, preuzimala radove na privatnim kućama ili samo davala stručne savete građanima.

Iako je Dubrovnik u 14. veku imao još uvek pretežno romanički izgled, neosporno je da se gotika već počela ozbiljno širiti u dubrovačkoj konzervativnoj sredini. Danas gotovo nema u celini sačuvanih dubrovačkih kuća iz 14. veka, ali po nekim ostacima kao i po rezultatima arhivskih istraživanja može se pratiti prodiranje gotike u onim prelaznim oblicima koje nazivamo romaničko-gotičkom.¹⁰

Pored stalnog prisustva romaničkog srpastog luka, počinje upotreba gotičkog srpastog luka koji, pored statičkog opravdanja, ima i svoje estetičke vrijednosti. Ranije je bilo pomenuto kako je, iz potrebe da se otkloni opasnost od pucanja kamena na romaničkom luku, ostvareno pojačanje u njegovoj sredini pomeranjem središta kruga naviše. Ovako pojačani srpasti luk, pored svojih novih kvaliteta, nije ipak bio podesan za veće razmake i otvore. Učinjen je zbog toga novi korak koji se sastojao u odbacivanju srednje trećine srpastog luka i u približavanju dva njegova kraja. Na taj način, sa neznatnim izmenama, dobija se novi oblik, nazvan gotički srpasti luk, koji je mnogo jači jer se gornji pritisak zidne mase bolje prebacuje na uspravne oslonce (sl. 15). Uostalom, običan šiljasti luk nastao je istim postupkom, tj. spajanjem krajnjih delova polukružnog koncentričnog luka.

U ovom prelaznom periodu, pored ranijeg romaničkog, upotrebljava se uporedo ili nešto kasnije, novi gotički srpasti luk. On ima ravne lučne grede, bez profilacija, sastavljene iz više komada. U to doba vide se, takođe, vrata s pravom ili slepom lunetom (sl. 100). U vrhu dovratnika, s jedne i s druge strane otvora, pojavljuje se vrsta polukapitela u vidu profilisanih konzola. Konzole ostaju ravne prema spoljnoj strani, a njihove profilacije su okrenute prema otvoru. U to vreme se izgleda počeo podjednako graditi luk čija je spoljna strana u obliku "magarećih leđa", a unutrašnja strana mu je polukružna. Upotreba takvog luka nastavlja se i kasnije, u 15. veku.¹¹

Ugovori o građenju iz 14. stoleća omogućuju da se bolje upoznaju opšte prilike ove epohe. Oni istovremeno svedoče o velikoj građevinskoj delatnosti, naročito u prvoj polovini stoleća. Pre svega, nalaze se ovde neki ostaci kuća s odlikama kojih više nema u 15. stoljeću, te se mogu staviti u period rane gotike, iako se ne može još tačno odrediti njegov pravi početak.¹² Iz ugovora se ne vide jasno oblici lukom zasvođenih vrata.

¹⁰ C. Fisković, *Prvi graditelji*, o. c., 82.

¹¹ *Ibid.*, 83.

¹² *Ib.*, 83. Nekoliko karakterističnih ugovora, koji se odnose na vrata pomažu da se bolje sagledaju odlike koje se izdvajaju tokom 14. stoleća. Godine 1324. protomajstor dubrovačke katedrale Nikola Korvo iz Venecije obavezuje se da će izraditi četvora vrata s lukom i još dvojica obična, četvrtasta oblika, "III cum archis et duas quadras". Dve godine kasnije, 1326, isti Korvo treba da uputi nekog klesara Obrada iz Bara u izradi petora vrata, široka 4 i visoka 8 pedalja, a sve za cenu od 18 perpera. Obradov brat, Milko radi 1335.

Međutim, sudeći po jednom zapisu iz oko 1330. godine, u kojemu se radi o vratima na benediktinskom manastiru u Pakljenu, na Šipanu, može se s pravom prihvatiti da su ranogotička vrata bila slična ovim manastirskim. Jedna od danas sačuvanih *vrata na manastiru u Pakljenom* zasvedena su romaničkim srpastim lukom (sl. 9), a druga gotičkim srpastim lukom (sl. 20), što odgovara pomenutom vremenu i romaničko-gotičkom i ranogotičkom periodu. Ovo potvrđuje i nekoliko desetina sačuvanih ugovora sa klesarima u toku sledećih dvadeset godina, do oko 1350. godine približno, i u kojima se govori o zidanju vlasteoskih kuća. U ugovorima se zahteva da vrata budu isključivo od dobrog korčulanskog kamena. Mere vrata u ovim ugovorima iznose za širinu od 3 do 7 pedalja, a za visinu od 7 do 10 pedalja.¹³

Za pojedina vrata naglašava se izričito da treba da budu zasvedena lukom, kod drugih se to ne spominje pa se može usvojiti da su bila predviđena sa ravnim nadvratnikom. U istom vremenskom odseku mogla su se izrađivati vrata različitih oblika, što je lako razumeti. Izuzetno se u tom nizu nalazi pomen jednog luka od drva, svakako na nekoj drvenoj kući, a takve su se još gradile u Dubrovniku 14. stoljeća.¹⁴ Prvi put se u to doba pominje izraz "sa štapom" kada se opisuju ukrasi vrata, a ponekad i prozora. O tome postoje obaveštenja iz prve polovine 14. veka, kada su klesari imali da ukrase ravna, neprofilirana vrata "cum bastonc" ili "cum bastonis".¹⁵ Štap je poluoblika ili spirala koje su se postavljale po unutrašnjoj ivici dovratnika i nadvratnika. Štap je veoma omiljen u doba gotike, počevši od 14. stoleća i upotrebljavao se sve do 16—17 stoleća, podjednako u prelaznom i u renesansnom pa čak i u baroknom stilu.

U prvoj polovini 14. stoleća gradile su se mnoge vlastelinske palate i tom se prilikom zahtevalo od klesara da se ugledaju na neke postojeće kuće. O njima se ništa ne zna jer su dotrajale i verovatno docnije porušene kao i ostale kuće 14. stoleća. Ovdje, onde ostali su samo neki delovi kuća, vrata ili prozora, koji se po stilskim karakteristikama mogu datirati u doba rane gotike, ali mogu poticati i iz nešto docnijeg perioda, sve do polovine 15. stoleća. Takav je prozor na romaničko-gotičkoj kući u Ulici kneza Krvaša sa lukom u obliku "magarećih leđa".

Sredini 14. veka pripadaju jedna romaničko-gotička *gradska vrata na severnim zidinama Malog Stona* (sl. 11).¹⁶ Podignuta su 1358. godine, u doba kada je prestajala venecijanska dominacija u Dubrovniku i kada je Veliko Vijeće odlučilo da se zatvori zid prema luci. Polukružni romanički luk tih gradskih vrata, koja i danas postoje na mestu, sazidan je od šest velikih komada nejednake dužine, približno simetrično, sa spojnicom u sredini luka. tj. bez ključnog kamena. Luk je poremećen i dosta je oštećen zbog čega se s

god. dvojna vrata, jedna četvrtasta a druga s lukom. Milkov ortak, Beroje Radojević, čije se ime često pominje u ugovorima toga doba, obavezuje se 1336. god. Andriji Budačiću za jedna obična vrata, a 1342. Klimentu Gučetiću da mu načini dvojna vrata s lukom, širine 6 i visine 10 pedalja od korčulanskog kamena sa Solina, po ugledu na neka vrata. Neki klesar Grube, možda sin istog Beroja, radi 1347. za Vita Rastića, pored ostalog, neke lukove i vrata konobe, a iste godine klesar Radoslav kleše za Dživa Gundulića vrata i druge delove. C. Fisković, *Zidarski majstori u Dubrovniku tokom 14. stoleća*, Anali Historijskog Instituta JAZU, Dubrovnik 1953, 399; isti, *Prvi graditelji*, op. cit., 103, 76, 79, 77.

¹³ Ibid., 49, 50, sl. 11 i 12; Tadić, *Prilozi I*, o.c. 8.

¹⁴ Ibid., 9.

¹⁵ Ib., 8, 9. Tako je klesar Milko, sin Hvalisava iz Bara klesao 1334. god., pored ostalog, jedna vrata oivičena štapom za vlastelina Nikolu Lukarevića i to po ugledu na vrata državne kancelarije u Dvoru. Jedan drugi poznati klesar, Beroje Radojević radio je takođe 1345. god. vrata s gotičkim polustubićem; Fisković, *Prvi graditelji*, 79.

¹⁶ Ibid. 82. L. Beritić, *Stonske utvrde*, Anali Hist. Instituta JAZU, Dubrovnik 1954, 318, M. Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Zagreb 1980, fotografija, str. 112; C. Fisković, *Likovna baština Stona*, Anali Zavoda za povijesne znanosti XXII—XXIII. Dubrovnik 1985.

teškoćom utvrđuje njegov srpasti oblik. Dva početna kamena, nad kojima je podignut luk, leže na nešto širim dovratnicima, na način uobičajen još u romaničko doba. Dovratnici su sačinjeni od po tri teška kamena kvadera, od kojih su oni u sredini uzidani vodoravno. Visoko iznad tih gradskih vrata postavljen je kip sv. Vlaha sa biskupskim štapom, ali bez modela grada.

Znatnu graditeljsku delatnost sredinom 14. stoleća u Dubrovniku potvrđuju neke vesti koje nas obaveštavaju o podizanju novih kamenih kuća na Placi 1331. godine. To je svakako bio razlog da nekoliko godina kasnije, 1336. godine, nastojnici javnih zgrada naruče kod jedne grupe domaćih klesara 24 vrata od korčulanskog kamena za opštinske zgrade na Placi.¹⁷

Istaknuti domaći majstori bavili su se isto tako i privatnim poslovima. Miho iz Bara (Micoe ili Michoe petrarius filius Braichi de Antibar), poznati graditelj klaustara male braće, udružio se bio sa još dvojicom klesara 1342. godine da zajednički izrade za vlastelina Rastića (de Resti), pored ostalog, četvora vrata širine 3 i visine 7 pedalja od korčulanskog kamena sa Solina.¹⁸ Taj primer, koji se ponavlja često u Dubrovniku, vrlo dobro pokazuje da su istaknuti majstori prihvatili i manje poslove. On pokazuje, isto tako, da su naručiocu uvek birali najbolje klesare za svoje kuće i njene delove.

Dominikanska crkva gradila se već duži niz godina u drugoj polovini 14. stoleća. U jednom zapisu iz 1363. ili 1365. godine govori se da će dvojica domaćih majstora, Prvoje i Butko (Pervoje et Butcho Petrario), raditi vrata iste crkve. Pretpostavlja se da su to ona *monumentalna vrata na južnoj strani manastira*, u ulici Između Vrata od Ploča, jer je majstor Butko postao kasnije protomajstor crkve sv. Vlaha. Butko je svakako bio majstor velike vrednosti i uživao puno poverenje nastojnika gradnje, jer su se za protomajstora birali samo istaknuti, najčešće strani majstori. Dominikanska su vrata možda jedini sačuvani crkveni portal iz romaničkog doba u Dubrovniku. Međutim, njegov prvobitni izgled je danas znatno izmenjen i mnoga pitanja u vezi sa njegovim postankom ostaju bez zadovoljavajućeg odgovora. Taj portal je docnije, početkom 15. stoleća, popravljen i preinačen tako da je dobio svoj sadašnji gotički izraz. To se moglo dogoditi 1419. godine, kada se govori o nabavci kamena za popravku i o klesarima koji su bili zaposleni na tom poslu. Među domaćim majstorima, kao što su Brajko Bogosalić, Dobrašin Radinović, Antonije i Pripko, pojavljuje se i ime Bonina iz Milana. Bonino je kao poznat umetnik mogao napraviti nacrt za novi arhitektonski i skulpturalni ukras toga portala. U to vreme je sa spoljne strane dodat gotički luk s listovima, a iznutra jedna luneta ukrašena lozicom. Dve figure, jedna na vrhu gotičkog luka, druga, sv. Dominika, u samoj luneti, upotpunjuju kompoziciju portala.¹⁹

Glavni portal stonske franjevačke crkve (sl. 100) nosi obeležja romaničko-gotičkog perioda 14. veka. Oko 1347. ili 1349. godine počelo je građenje manastira po odobrenju dubrovačke vlade; ono se produžilo sve do 1389. godine, kad je crkva posvećena. Dovratnici crkvenog portala izrađeni su od više delova, a u njihovim sredinama, približno, postavljeni su vodoravno kamene kvadere. Iznad dovratnika kvadere su istesani u vidu kapitela, ravni prema spoljnoj strani, a profilirani u vidu konzole gotičkog oblika prema otvoru. Na kapitelima je nadvratnik, ravan i bez profilacije, koji svojom dužinom premašuje širinu vrata. Nad njim su uzidane konzole koje pridržavaju izbačenu lučnu gre-

¹⁷ Fisković, *Prvi graditelji*, o.c., 79.

¹⁸ Iste 1342. godine, klesari Radoje i Beroje Radojević (Radoe et Beroe petrari) obećali su Andriji Budačiću niz delova kuće od dobrog korčulanskog kamena, a po ugledu na one koji su na jednoj kući na Placi ("in Platea"). Između ostalog, tada su izgrađena jedna vrata široka 6 pedalja sa lukom, "cum arcu", i druga, pravougaona, širine 4 pedalja; *Ibid.*, 118, 76.

¹⁹ Fisković, *Fragments*, op. cit., 130, 131, fotografije br. 25 i 26.

du oko lunete. Svojim ispadom izvan ravni zida, arhivolta sa konzolama daje naglašenu senku nad ulazom, iznad ravne, plošne obrade donjeg dela portala. Drugi delovi iste crkve sv. Nikole u Stonu, kao što su uzani gotički prozori, motiv uvijenog užeta ili spirale na zidnim gredama i luneta pobočnih vrata, na kojoj je u reljefu prikazan sv. Nikola okružen lisnatim granama, otkrivaju u svojim detaljima prodiranje gotičkog stila.²⁰

Oko 1380. godine sagrađena su u dubrovačkoj luci gradska *Vrata od ribarnice* (sl. 97), iznad kojih je reljef sv. Vlaha u niši. To je doba kada je dominikanski manastir ušao u okvir gradskih zidina i kada je naređeno da se izgradi zid kod ribarnice.²¹ Monumentalni izgled tih vrata postignut je dobrim proporcijama i čvrstom izradom. Vrata su sagrađena od velikih kvadera i ukrašena jednostavnim gotički profiliranim polukapitelima. Za razliku od srpastog luka koji je jasno istaknut, dovratnici prodiru i povezuju se sa punom masom gradskih zidina. Luk tih vrata služio je mnogo kasnije kao ugled za spoljna vrata na Pilama. Još jedna gradska vrata iz istog doba, danas zazidana, imaju gotički luk. To su vrata za koja je Senat 1380. godine naredio nastojnicima gradnje da ih otvore pored kule sv. Jakova.

Pod uticajem državnih i crkvenih građevina novi oblici su se počeli primenjivati u većem broju i na privatnim palatama. U *Rastićevoj ulici br. 3*, odmah do palate Skočibuha Bizar, nalazi se vrlo jednostavni ali monumentalni ulaz završen gotičkim srpastim lukom (sl. 15). Luk mu je sastavljen od većeg broja kamenih delova nejednake veličine i završen je u vrhu ključnim kamenom. Donji deo portala sagrađen je od većih kvadera, zidanih vodoravno, koji čine sastavni deo zida. Između gornjeg i donjeg dela portala postavljene su vodoravno, sa svake strane, po jedan kvader čije su strane okrenute otvoru i izrezane u profilu na gotički način. Polukapiteli označuju mesto gde uspravni dovratnici prelaze u lučni nadvratnik i svojim jednostavnim ukrasom unose živost u čiste geometrijske linije portala. Urezani štap, koji prati celi otvor bez prekida, učvršćuje i završava kompoziciju. Na tom portalu nije upotrebljen pravi štap već je ivica samo koso zasečena. Kosi zasek je upotrebljavan i docnije u gotici, naročito na sporednim i dućanskim vratima. Treba istaknuti, takođe, da je spoljna ravan polukapitela povučena u drugi plan. Time je vešto izbegnuta jedna neprikladnost u proporcijama, jer je visina tih polukapitela nedovoljna u odnosu na dimenzije celih vrata. Smirenoj, nenametljivoj lepoti tog monumentalnog, ranogotičkog portala doprineo je isto tako i način izrade srpastog luka. On je sastavljen od većeg broja kamenih delova, nejednako raspoređenih, što mu u isto vreme daje pomalo živopisan, slikovit izgled. Inače je luk sagrađen po arhitektonskim pravilima, sa ključnim kamenom u vrhu. Njegovo sastavljanje pokazuje izvrsnu zanatsku veštinu i poznavanje stereotomije.

U gradu ima i drugih primera srpastog luka. Pod jednim svodom u *ulici Pustijerni* (sl. 19), u neposrednoj blizini katedrale, nalaze se vrata sa sličnim gotičkim srpastim lukom. Iako po obliku bliska, ova vrata se razlikuju od onih u Rastićevoj ulici po nekim pojedinostima. Njihov luk je sastavljen na simetričan način od tri komada kamena, od kojih srednji nosi u ključu uprošćen Sorkočevićev grb. Kapiteli vrata su nejednakih dužina i znatno prelaze širinu dovratnika. Oni su ukrašeni sa tipično gotičkim profilima koji se u unutrašnjem delu okreću prema otvoru. Poluoblica, urezana po unutrašnjoj ivici dovratnika i nadvratnika, počinje iznad praga i prekinuta je u visini kapitela. Slična ovima, postoje i jedna vrata u blizini crkve Gospe od Karmela.

²⁰ V. Taljeran, *Zrnca za povijest Stona*, Dubrovnik 1935, 59, 60; Fisković, *Prvi graditelji*, op. c, 55, 56—61, sl. 18, 19.

²¹ L. Beritić, *Gradske zidine Dubrovnika*, Urbanizam i Arhitektura br. 7—8, Zagreb 1950, 56; Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 123.

O gradnji kuća u 15. veku uopšte, a posebno o vratima u Dubrovniku, upoznati smo kao i ranijih stoleća najviše iz ugovora koje su graditelji i klesari zaključivali s vlasnicima i koji su ostali sačuvani u notarskim knjigama. Ostaci zgrada i njihovih delova su znatno brojniji u 15. veku nego što je to bilo ranije, iako ubikacija i prepoznavanje građevina predstavljaju i dalje velike teškoće. U nekim su ugovorima obaveštenja oskudna i na prvi pogled bez izuzetne važnosti. U njima se pominju najčešće samo imena naručioca i izvršioca ugovora, navodi se broj naručioca vrata i njihove mere, određuje rok izrade i kvalitet kamena. Opis samih vrata sveden je na najmanju meru. Međutim, i takvi nedovoljni podaci, kada se sakupe, mogu dovesti do zanimljivih saznanja. Upoređujući i analizirajući ugovore toga doba, doznaje se, na primer, da su vrata 15. i iz početka 16. veka bila nešto šira nego ranije i merila 4, 6 i više pedalja. Opširniji opis nekog naručenog elementa od kamena može da otkrije njegovu važnost i lepotu. Ponekad ime i ličnost nekog klesara, za koga se zna da je klesao određene delove, može pomoći da se dobije bolja i potpunija predstava o kamenom ukrasu koji je nepovratno nestao u prošlosti. To je slučaj, na primer, sa Leonardom Petrovićem, koji je radio portal crkve male braće, ali i mnoga nestala vrata privatnih palata.

Na vratima dubrovačkih gotičkih kuća preovlađuje *šiljati, prelomljeni luk* sa brojnim varijacijama, čije datiranje nije uvek lako ustanoviti. Prelomljeni luk na malim vratima sastavljen je obično od nekoliko komada kamena, često bez ključa. Na takvim vratima nema polukapitela (sl. 16, 23), već se dovratnici sastaju u vrhu. Neka druga vrata, naprotiv, imaju polukapitele, sastavljene od vodoravno postavljenih kvadera sa raščlanjenom gotičkom profilacijom (sl. 22).

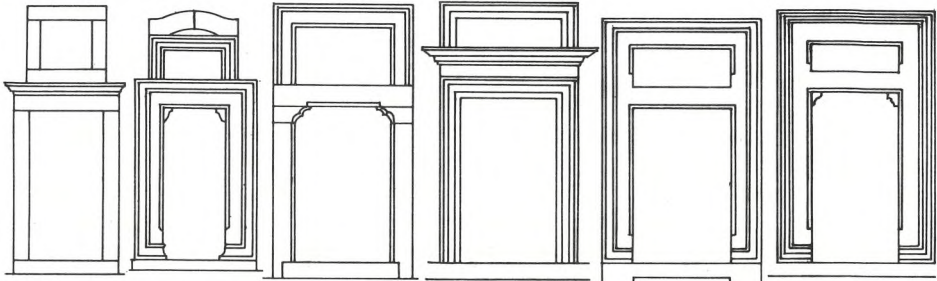
Na drugom tipu gotičkih vrata s prelomljenim lukom vide se lisnati polukapiteli, a ponekad i stope. Uporedo počinje i češća upotreba profiliranih dovratnika i oblog ili spiralnog štapa po unutrašnjoj ivici otvora.²² U luneti, iznad otvora, postavlja se grb u lisnatim ukrasima. U Dubrovniku su retki natpisi na vratima, iako ih ima pokatkad. Još se ponegde mogu videti dovratnici sastavljeni od vodoravno postavljenih delova, ali taj se običaj sve više gubi jer se dovratnici rade skoro isključivo od uspravnih, monolitnih komada. Vrata se na gotičkim kućama postavljaju nesimetrično u odnosu na osovinu zbog rasporeda prostorija u prizemlju.

Nekoliko vrata u Dubrovniku, ili u Stonu, mogu poslužiti kao dobar primer gotičkih otvora 15. veka. Dvoja vrata, jedna na kući u *Ulici Bandure br. 4 i 6* i druga, malo veća, na spoljnom zidu u *Rastićevoj ulici br. 10* (sl. 24) veoma su sličnog oblika. Dovratnici su im od monolita nejednakih širina, na kojima su postavljeni jaki, snažno izraženi kapiteli ili polukapiteli ukrašeni gotičkom profilacijom. Kapiteli prelaze preko širine dovratnika i prodiru u zidnu masu. Iznad kapitela postavljene su grede prelomljenog luka bez ključnog kamena. Unutrašnja ivica otvora ukrašena je poluobličastim štapićem koji počinje na oko dvadesetak santimetara iznad praga i završava se ispod kapitela. Iako veoma skromna, ta se vrata odlikuju skladnim proporcijama, dobrim arhitektonskim crtežom i jednostavnim ukrasima. Takva su još vrata na kući u ulici *Ispod mira br. 6*, koja su danas delimično zazidana i vide im se samo gornji delovi luka bez ključnog kamena. Slične oblike imaju jedna *gradska vrata (prednja) u Malom Stonu* (sl. 14), koja potiču iz početka 15. veka.²³ Luk im je sastavljen od četiri masivna kamena kvadera sa spojnicom u sredini i leži nad profilisanim kapitelima. Dovratnici tih vrata povezuju se svojim redovima zidanih kamenova sa gradskim zidinama. U Stonu se nalaze primeri još gotičkih vrata (sl. 16, 17, 18) koja svojim odlikama pripadaju periodu na prelazu 14. i 15. stoleća.

²² Ibid. 64.

²³ L. Beritić, *Stonske utvrde*, Anali IV—V, Dubrovnik 1956, 83.

LIST II.

31. UL. PRIJEKI

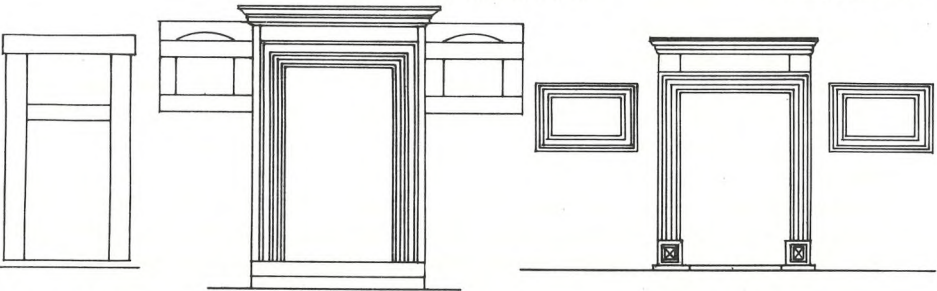
32. POLJ. BUNIĆA

33. UL. PRIJEKI
PAL. ISUSOVIĆ

34. UL. RASTIĆEVA
PAL. SKOČIBUHA-BIZAR

35. POLJ. N. BUNIĆA

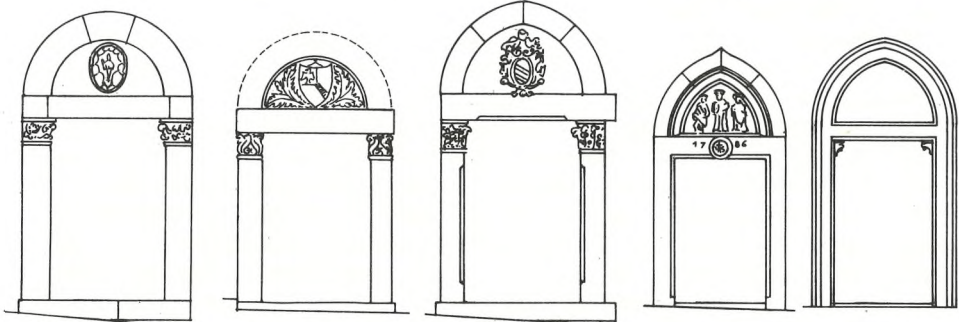
36. IZMEDJU POLAČA
PAL. GUNDULIĆ-STAJ

37. UL. ZLATARSKA

38. POLJANA NIKOLICE BUNIĆA

39. ULICA PRIJEKI

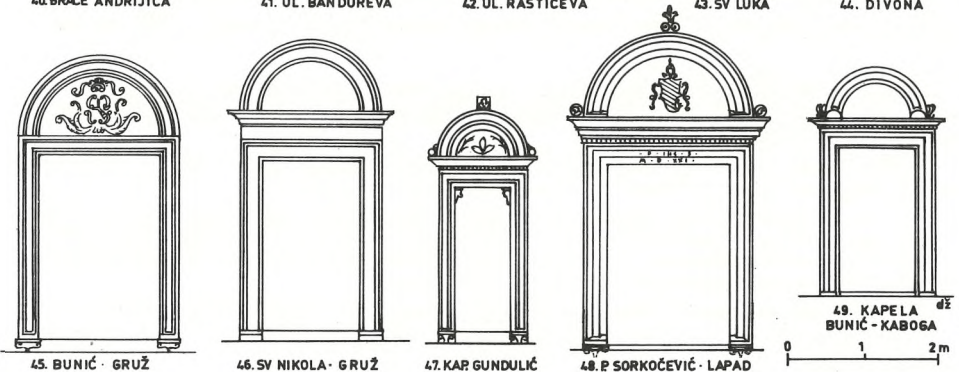
40. BRAĆE ANDRIJIĆA

41. UL. BANDUREVA

42. UL. RASTIĆEVA

43. SV. LUKA

44. DIVONA

45. BUNIĆ · GRUŽ

46. SV. NIKOLA · GRUŽ

47. KAR. GUNDULIĆ

48. P. SORKOČEVIĆ · LAPAD

49. KAPELA
BUNIĆ - KABOGA

0 1 2m

Slična su svim ovim pomenutim vratima po obliku, ukrasima i merama vrata na drugoj Ranjininoj palati u *ulici Baljivi* (sl. 22). Kod ovih je levi kapitel nestao ili je uništen u docnijim prepravkama a desni, izvorni, znatno prelazi preko širine dovratnika. Luk im je završen u vidu "magarećih leđa", oblik koji se ponavlja u Dubrovniku tokom celog trajanja gotičkog stila na vratima i naročito na gotičkim monoforama.

Zanimljivo je da se prvi pomeni izrade vrata u 15. veku ne odnose na vlastelinske palate i bogatije građanske kuće, već na kuće i delove kuća skromnijih građana. To će se ponavljati u većem broju i u docnijim vremenskim periodima.²⁴ Ugovori iz početka veka pokazuju da su isti majstori radili uporedo za privatne kuće i za velika javna i crkvena gradilišta.²⁵ Klesari Dobrašin Radinović i Radivoje Bogetić obavezuju se 1424. godine nekom Luki Brajkoviću da će izraditi jedan portal "sa vencima, lisnatim ukrasima i okruglim lukom, sred kojega će reljefni dečaci držati grb". Po tome opisu mogao bi se prepoznati jedan od brojnih renesansnih portala dubrovačkih palata da nije bilo sličnih portala sa lunetom i u kasnoj gotici.²⁶

Na kući Nalka Naleškovića, koja se gradila 1430. godine, i za koju se zahtevala upotreba odličnog korčulanskog kamena sa otočića Kamenjaka, određeno je bilo da se ukrasi kamenih pragova vrata i prozora izrade u vidu kockica, naizmeničnih zubaca ili "žioke na raboš".²⁷ Ovaj gotički ukras, koji se počeo upotrebljavati u južnoj Italiji a zatim u Veneciji, prešao je iz crkvene u građansku arhitekturu i bio docnije veoma omiljen u ukrašavanju skromnih otvora, naročito bifora. Češarica ili šiškarka je drugi gotički ukrasni motiv koji se vidi na pojedinim portalima dubrovačkih kuća u normalnom, stilizovanom ili nešto izduženom obliku. Primer ukrašavanja sa šiškarkom vidi se na gotičkim monoforama prvog sprata palate Divona, gde ona sa donje strane završava viseće trolisne lukove.²⁸ Izvajana konzolica u obliku lavlje glave, o kojoj će docnije biti više reči, takođe je čest ukrasni motiv u Dubrovniku.

Poznati ugovori iz 15. veka pokazuju, među ostalim, način rada i međusobnu saradnju majstora na izradi vrata i drugih kamenih delova kuća i palata; oni donose ponekad detaljnije opise izvedenih portala, kao onaj iz 1450. godine sa lukom iskićenim lišćem i sa ukrasom češarice. Neki ugovori pokazuju intenzivan rad na vratima crkava i većih građevina, drugi potvrđuju da se ponekad slepim ugledanjem na stare primere ometao normalni razvoj arhitekture. Godine 1460. nastojnici gradnje naručuju izradu *Vrata od Pila* i zahtevaju od majstora da se ugledaju na *Vrata od Ploča* i na *Vrata od ribarnice*, koja su bila podignuta 80 godina ranije. Slično podražavanje zahteva se od graditelja na izradi vrata vlastelinskih palata pa čak i Dvora. Godine 1464, posle eksplozije barutane, nastojnici traže da se dvojica ukrasna i profilisana *vrata Dvora* izgrade po ugledu na neka vrata koja su postojala ispred dvorane Malog Vijeća.²⁹ Iste godine traži se da prozori na prvom spratu Kneževa dvora, koji i danas postoje, imaju lisnate kapitelle u svemu nalik na one ne-

²⁴ Godine 1403. rade se vrata i drugi dijelovi za nekog Božu Perluku, verovatno pučanina, godine 1412. dvojica vrata za neku Stanulu, ženu Kranka, a iste godine troja vrata za mesara Judronića itd. Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 113, 54, 58.

²⁵ Neki klesar Dobrašin Radinović radi skoro istovremeno oko 1417 godine, kamene delove za palatu Đurđevića, za crkvu sv. Vlaha i za vrata dominikanske crkve, *Ibid.*, 113.

²⁶ Palata Luke Brajkovića je verovatno bila izuzetno bogato ukrašena arhitektonskim delovima. Vlasnik je tražio od graditelja da se ugledaju na palatu vojvode Sandalja Hranića, koja se gradila tih godina i koja se pominje kao "gospotska palača", *ibid.*, 114, 59; L. Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split 1956, 81.

²⁷ Miloje Vasić, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji*, Beograd 1922, 214, 257; Tadić, *Prilozi I*, o. c., 18.

²⁸ C. Fisković, *O vremenu i jedinstvenosti gradnje dubrovačke Divone*, Prilozi pov. umj. u Dalmaciji, 7, Split 1953, sl. 18.

²⁹ C. Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 56, 122, 125, 61, 28, 123, 126, 31.

kog *portala palate Velikog vijeća*. Ovo su vjerovatno bila neka unutrašnja vrata, jer se u palatu Vijeća ulazilo iz Dvora, a ulični portal, koji se vidi na savremenoj restituciji, služio je za pristup u fundik i orsan.³⁰

U ugovorima koji se odnose na izradu vrata posljednjih decenija 15. stoljeća zahtevaju se uporedo stari i novi ukrasi. Pored grbova, koji se postavljahu i u sobama iznad vrata, kao na jednom primeru iz 1495. godine, pominju se vrata zupčastog nadvratnika 1494. godine ili vrata obrubljena reljefnim štapićem renesansnog stila, koji je radio poznati Marko Andrijić 1496. godine. Jedna vrata ukrašena renesansnim zupčastim nizom načinio je Leonard Petrović 1498. godine za novu palatu Nikole Tudizića. Leonard je sa svojim bratom Petrom klesao iste godine poznati kasnogotički portal dubrovačke franjevačke crkve na Placi, po nacrtu koji su priložili uz ugovor sa prokuratorima radova. Braća su radila mnoga vrata, pored ostalih arhitektonskih delova kuća, a Leonardu se pripisuje i portal bivšeg ženskog manastira sv. Apostola, docnije sv. Katarine Sijenske.³¹

Za studiju arhitekture ovog vremena, kao i za ranije epohe, nedostaju nam, pored monografija, naročito nacrti, planovi, skice i modeli, koji se pominju u dokumentima. Umetnici su ih predlagali svojim naručiocima i prilagali ugovorima, kako se to onda a i danas radi. Za žaljenje je što se nije sačuvao nijedan nacrt Leonarda Petrovića, a on je kao umetnički stvaralac klesao arhitektonske delove i likove po sopstvenim nacrtima. Neke od njegovih skica služile su i drugim majstorima za ugled, kao na primer 1503. godine za triforu vlastelina Đurđevića u Zatonu. Klesarske radove po sopstvenim nacrtima radili su, naravno, i drugi istaknuti majstori, kao Marko Andrijić i kasnije njegov sin Petar Andrijić 1520. godine za pročelje i portal crkve sv. Spasa.³²

Dubrovačke kuće su tokom 15. stoljeća bile izložene raznim promenama i stranim uticajima. Oblici rane i kasne gotike, prelaznog gotičko-renesansnog stila i najzad počeci renesanse razvijali su se nezavisno ili uporedo jedni pored drugih ili se međusobno mešali. To nije uvek išlo po nekom razumljivom smislu i redu, tako da su u prelaznim periodima nastajali neki specifični oblici dubrovačke arhitekture, o kojima je već opširnije pisano.³³

Pred kraj 15. stoljeća nastaje opet izvesna promena u gotičkoj umetnosti u Dubrovniku. Gotika je tražila novi izraz u obilju lisnatih i drugih ukrasa, uvodeći nove oblike i profile. U njima se oseća potreba za pokretom, većom raznovrsnošću, kontrastom i uopšte promenom. Traži se jaka senka, što je u skladu i u neposrednoj vezi sa uvođenjem bujnih ukrasa u obradi kamene materije.

³⁰ O ovom značajnoj državnoj palati, koja je izgorela 1816. i srušena 1867. god. zna se vrlo malo. Neka zgrada je podignuta ovde pre 1303. godine, a pominje se da su dvorane Vijeća ukrašavane freskama još početkom 16. veka. Na osnovu jedne verodostojne fotografije od pre 1867. god. i jedne makete od kartona, načinjena je restitucija pročelja sa portalom koji odgovara tipu postojećeg portala na privatnoj palati Ranjina u Ulici braće Andrijića br. 10 iz druge polovine 15. stoljeća. Beritić, *Ubikacija*, o. c., 40, 48; Božo Glavić, *Knežev dvor u Dubrovniku*, Urbanizam i arhitektura, 7—8, Zagreb 1950, 63; Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 126; Vojislav Đurić, *Dubrovačka slikarska škola*, SANU, Beograd 1964, 125, 144; L. Vojnović, *Dubrovnik, jedna istoriska šetnja*, Beograd 1907, 90; Slavomir Benić, *Tragom zaboravljene dubrovačke Vijećnice*, Beritićev zbornik, Dubrovnik 1960, 89; S. Benić, *Osvrt na neke konzervatorsko-urbanističke zahvate u Dubrovniku*, Zbornik zaštite spomenika kulture, X Beograd, 213.

³¹ Tadić, *Prilozi I*, o. c., 21, 14, 19; Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 79, 149, 56, 131, 129, 130; Dubravka Beritić, *Reljef Leonarda Petrovića u Dubrovniku*, Prilozi pov. umj. u Dalmaciji, 13, Split 1961, 216.

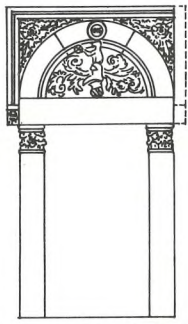
³² Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 132, 143, 146; Cvito Fisković, *Naši primorski umjetnici od IX. do XIX. stoljeća*, Arhitektura 13—17, Zagreb 1948, 21; Milan Zloković, *Gradanska arhitektura u Boki kotorskoj u doba mletačke vlasti*, Spomenik CIII SAN; Beograd 1953.

³³ Neven Šegvić, *Specifičnosti arhitekture Dubrovnika*, Republika VII, 1, Zagreb 1951, 40; Cvito Fisković, *Dubrovački gotičkorenesansni stil*, Republika VII, Zagreb 1951, 50; C. Fisković, *O vremenu Divone*, op. cit. passim.

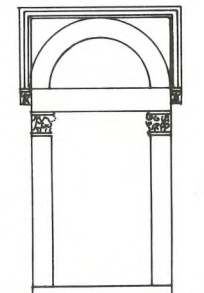
LIST III.

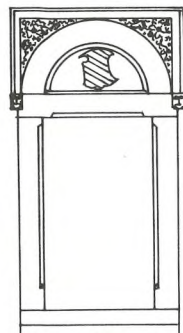
50. PALATA RANJINA
UL. BRAĆE ANDRIJIĆA

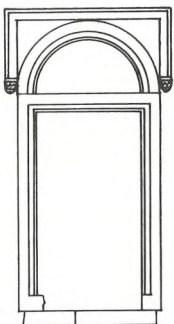
51. UL. ŠTROS MAJEROVA

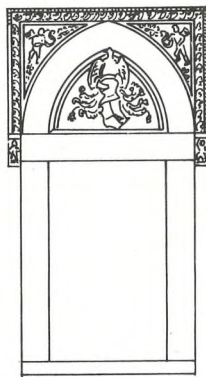
52. UL. POBIJANA

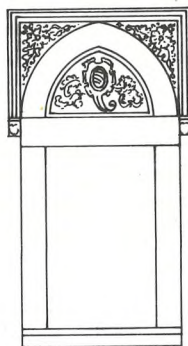
53. UL. POBIJANA

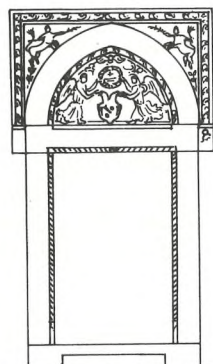
54. UL. BANDUREVA

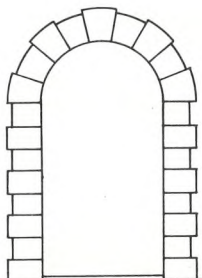
55. POLJ. N. BUNIĆA

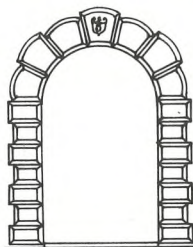
56. UL. PUSTIJERNA

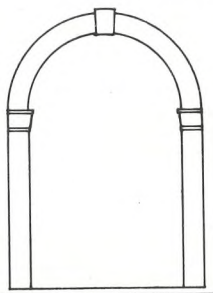
57. PALISUSOVIĆ
UL. PRIJEKI I PALMOTIĆEVA

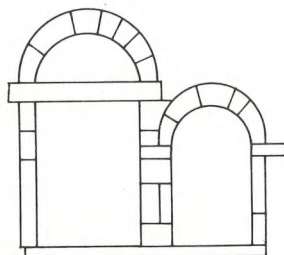
58. LETNJ. ZAMANJIĆ

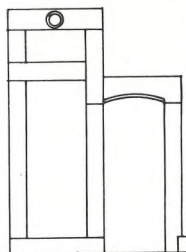
59. PAL. FR. GUNDULIĆ
UL. N. BOŽIDAREVIĆA

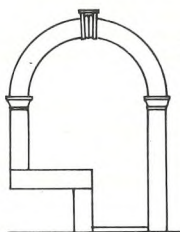
60. BATAHOVINA

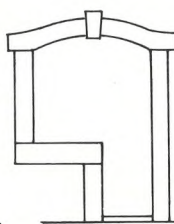
61. SPLIT

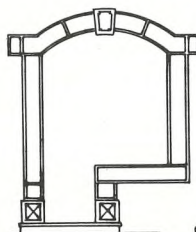
62. UL. PETILOVRIJENCI

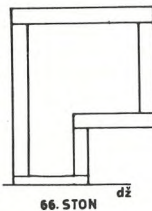
63. PLACA

64. PLACA

65. ULICA OD PUĆA

66. STON
dž

0 1 2m

Kasnogotička vrata vraćaju se pravougaonom, četvorastom obliku ali sa izvesnim odlikama i pojedinostima koje ih jasno razlikuju od ostalih, sličnih otvora. Ta su vrata isključivo sastavljena od monolitnih komada i izrađena su pažljivo, sa brigom za simetriju i pravilnost u sastavima. Na njima se upotrebljavaju kameni delovi odgovarajućih i tačnih dimenzija. Ima ovde, onde primera koji svojim nemarnim izgledom podsećaju na romaniku i ranu gotiku, ali su to sve više izuzetni slučajevi.

Ova četvorasta vrata imaju u početku, iznad dovratnika, polukapitele sa uprošćeno rezanim profilom, okrenutim samom otvoru. Oni imaju zadatak da smanje raspon i da ublaže oštre, unutrašnje uglove. Način postavljanja polukapitela i nadvratnika prolazi kroz razne stepene razvoja, koji se uprošćeno mogu predstaviti na sledeći način. Kapiteli su u prvo doba postavljeni između dovratnika i nadvratnika sa funkcijom da izvrše prenos sila i budu posrednik između dva statička nosača. Nadvratna greda, u tom slučaju, svojom dužinom premašuje širinu kapitela i na taj način prikladno završava i kruniše celu kompoziciju otvora. Ima primera gde je nadvratnik manji (sl. 6), ali isto tako, dosta često, gde polukapiteli svojom širinom premašuju širinu nadvratnika i dovratnika, što i pored estetičkih zamerki ostavlja utisak snage i čvrstine (sl. 4, 5). Verovatno usled pucanja nadvratnika počinje ubrzo upotreba *rasteretnog luka*, koji je bio poznat već u antičko doba. Rasteretni luk u Dubrovniku nije zidan i sastavljen već je načinjen od jedne, ponekad dve oblo zasečene kamene grede sa spojnicom u sredini. On se postavlja neposredno iznad nadvratnika (sl. 67, 71), a može da bude i širi od nadvratnika, kao na maloj palati Gučetića (sl. 68).³⁴

Upotreba pravougaonih vrata nastavila se sa izvesnim izmenama i u doba prelaznog gotičko-renesansnog stila krajem 15. i početkom 16. stoleća. Neka *vrata u prizemlju dvorišta palate Divone*, koja su vodila u skladišta robe, predstavljaju jedan od brojnih oblika otvora prelaznog doba (sl. 44). Ona su pravougaona oblika, bez kapitela i sa punom lunetom u gotičkom prelomljenom luku. Njihovi profilisani dovratnici lučno se povijaju i spajaju u vrhu. Posebna odlika ovih vrata su vajane konzolice u gornjim uglovima, četvorasta otvora. Ugaone konzole počele su se, čini se, upotrebljavati na Dvoru u 15. stoleću, a njihova primena se docnije raširila na privatnim palatama i kućama. Vrata skladišta označena su na nadvratniku jednim slovom i imenom svetaca, ispisanim renesansnom kapitalom.³⁵

Vrata na kapeli sv. Luke veoma su slična prethodnim po proporciji, obliku i veličini (sl. 43), a nalaze se u ulici Između vrata od Ploča, neposredno pored kapele Blagovesti. Ukoliko se njihov opšti izgled slaže sa vratima skladišta Divone, pojedinosti su ipak različite. Dovratnici i nadvratnik kapele su ravni, plošni i samo potcrtani reljefnim štapom u vidu oblice. Prelomljeni luk se završava blagim protivlukom "magarećih leđa", a puna luneta je ukrašena sa tri figure svetaca u stojećem stavu. U sredini nadvratnika je isklesan medaljon sa krstom i Hristovim inicijalima.³⁶ Sadašnji portal crkve potiče svakako iz samog kraja 15. ili početka 16. stoleća. Na to navode i likovi svetaca

³⁴ Rasteretni luk postavlja se i na drugim oblicima vrata, kao na kućama na Poljani N. Bunića br. 2 i 3 (sl. 70) i u ulici Baljivi (sl. 69). U Stonu postoje primeri gde nadvratnik ima oblik rasteretnog luka (sl. 28, 30), a tako isto u Dubrovniku, u Grbavoj ul. br. 1 (sl. 29) sa ligaturnim natpisom SI DEUS.PRO.ME. QUIS CONTRA ME, koji je veoma sličan natpisu u Antuninskoj ulici. Drugi primeri luka u Ul. kneza Krvaša 12 (sl. 25) na balkonskim vratima u Menčetićevoj ul. br. 6 (sl. 26) i dr.

³⁵ Fisković, *O vremenu Divone* op. cit., 51.

³⁶ Crkvice sv. Luke postojala je još u preromaničko doba na ovom mestu, možda u 11. stoleću, a spominje se redovno od 14. do 16. stoleća, kada je 1533. god. odlučeno da se pored nje sagradi nova kapela Blagovesti. Nije stradala u potresu 1667 godine. Godina 1786. oko medaljona uklesana je verovatno prilikom neke popravke kapele ili portala. Fisković, *Gotičkorenesansni stil*, o.c., 54; Medini, *Starine dubrovačke*, o.c., 296; Tadić, *Prilozi* o.c., I, 54, 97, *Prilozi II*, 186.

koji, ukoliko nisu iz radionice Leonarda Petrovića, valjani su na način sličan Leonardo-
vom, možda u isto doba, tj. oko 1498. godine kada i veliki franjevački portal.

Ovom tipu portala sv. Luke sa četvornim, pravougaonim otvorom i lunetom usred
gotičkog prelomljenog luka pripadaju još neka vrata dubrovačkih zgrada kao, monumen-
talni *portal žitnice Rupe* (sl. 98). Na njegovom nadvratniku naznačena je izričito godi-
na 1590. kao vreme izgradnje, a to na prvi pogled ne izgleda verodostojno. Oblik toga
portala podseća više na početno doba upotrebe gotičkog stila. Njegovi dovratnici
načinjeni su od teških monolitnih delova, širine preko 40 cm, koji počivaju na pragu iz-
nad pristupnih stepenica. Na dovratnicima je ravni nadvratnik iste širine, sa natpisom, i
gotički prelomljeni luk, sastavljen od četiri kamena dela koji se sastaju u sredini bez
ključnog kamena. Luneta je prošupljena i služi za prirodno osvetljavanje. Visina celog
portala iznosi oko 4,50 metara i svojim izgledom odgovara izrazu snage i sigurnosti jed-
ne građevine u kojoj se čuva dragoceno žito. Iznad portala je udubljenje u zidu ili niša sa
kipom sv. Vlaha, zaštitnika Republike. O ovoj se građevini ne zna mnogo. Moguće je da
se počela zidati 1543. godine, kada Serafin Razzi pominje nove rupe za žito. Iduće godine
obavezao se Josip Andrijić da napravi "vrata s lukom i oko 60 četvornih prozora". Iako
na današnjoj zgradi ima upola manje prozora, postojeći portal žitnice odgovarao bi više
ovom periodu, ako ne i mnogo ranije. Treba podsetiti da je veliki *portal palate Divona*,
gotičkog oblika ali sa renesansnim ukrasima, postojao već dvadesetih godina 16.
stoleća.³⁷

Ovom istom obliku pravougaonih vrata s lunetom u prelomljenom luku pripadaju i
vrata jedne privatne palate u *Rastićevoj ulici br. 2* (sl. 42). Na njima se otkrivaju neke
kasnogotičke odlike i lisnati kapiteli izduženog oblika. Listovi su poređani šematično,
jedni pored drugih, i pružaju se prirodno prema vrhu. Prag, dovratnici i nadvratnik su ravni,
bez profilacija i od monolitnih komada. Oni su koso zasečeni po unutrašnjoj ivici, ali
se ti zaseci ograničavaju samo na srednji deo grede i ne dolaze do kraja. Prag i nadvratnik
svojom dužinom prelaze širinu dovratnika, a proporcije otvora odnose se kao 2:3. Prelom
luka je blagog, gotovo polukružnog oblika. U luneti je, možda kasnije, postavljen grb sa
trakama i sa viteškom kacigom u vrhu, koji po svom bujnom okviru podseća na renes-
sansu.

U sličnu grupu otvora s kraja 15. i početka 16. stoleća, mogu se uvrstiti vrata koja,
umesto prelomljenog luka, imaju lunetu u polukružnom luku iznad nadvratnika. Takva
su dvojna vrata na nekim privatnim palatama u Pustijerni. I jedna i druga pokazuju osnov-
ne, početne oblike koji će u završnom stepenu razvitka dobiti pravougaoni okvir oko lu-
nete i postati veoma rašireni tip vrata dubrovačkih palata i građanskih kuća prelaznog sti-
la.

Prva vrata u *Ulici Bandure br. 4* (sl. 41), sastavljena su od ravnih, neprofilisanih
pragova. Na njima je polukružna greda, iznad nadvratnika, otklonjena i danas ne postoji,
što je možda znak da su ova vrata premeštena sa nekog drugog mesta i ovde naknadno
postavljena. Na to navode i kapiteli portala koji su istureni i malo odstoje ispred ravni
zida. Zapaža se, takođe, da kapiteli nemaju gornju ploču ili abakus, tako da listovi dodi-
ruju i neposredno nose nadvratnik. Neobično je isto tako da se na tom portalu, umesto
polukapitela, pojavljuju potpuni kapiteli koji svojim oblikom unose neočekivanu notu.
Sve te pojedinosti navode na pomisao da su vrata naknadno sagrađena od raznih delova i
da su sadašnji kapiteli bili prvobitno predviđeni u druge svrhe. Primer opisanog portala

³⁷ D. Živanović i D. Vuković, *Dubrovačka žitnica Rupe*, Urbanizam i arhitektura 3—4, Zagreb 1950,
48. U 13. veku pominje se neki fontik za hranu, so i drugu robu. Žitarice se pominju već 1306. i 1366, a 1460.
god. pominje se granaria u luci, kraj ribarnice, Fisković, *Naši graditelji*, o.c., 126, 157—157; isti, *Prvi gradi-
telji*, o.c., 67.

u Ulici Bandure nije usamljen u Dubrovniku, gde su ponekad veći delovi pročelja sastavljeni od kamenih elemenata preuzetih sa drugih zgrada.³⁸ Pored svih ovih primedbi, portal zaslužuje pažnju zbog svoje naročito ukrašene i iskićene lunete, u čijoj je sredini veliki grb Bunića, simetrično okružen stilizovanim i jako raščlanjenim listovima, čvrsto i dobro rezanim.

Druga vrata, slična oblika ali izvornog porekla, nalaze se u *Ulici braće Andrijića br. 4* (sl. 40). Ona, takođe, imaju polukružnu lunetu i ravne, neprofilisane monolitne dovratnike. Nadvratnik je svakako bio slomljen te je docnije popravljen i danas ima tri dela. U luneti, iznad nadvratnika, postavljen je u ovalnom jajastom okviru grb sa figurom sv. Vlaha, koji potvrđuje državno vlasništvo zgrade. Lisnati polukapiteli upotpunjuju sliku i daju karakter ovom portalu, čije mere otvora stoje u povoljnom odnosu kao 3:5.

Ovim gore opisanim oblicima portala sa lunetom u šiljatom ili polukružnom luku odgovarala bi i glavna vrata na letnjakovcu Bunića u Gružu (sl. 45), ali se ona nekim svojim drugim odlikama, kao što je profilacija pragova, više približuju kasnijem, renesansnom stilu. Na primerima pomenutih vrata vide se velike teškoće na koje se nailazi u pokušaju da se bilo hronološki, bilo stilski izvrši neka vrsta klasifikacije dubrovačkih portala; ona je ponekad potrebna ne iz formalističkih razloga, već u cilju da se bolje i jasnije sagledaju putevi razvoja dubrovačke arhitekture u vrlo složenim uslovima sredine.

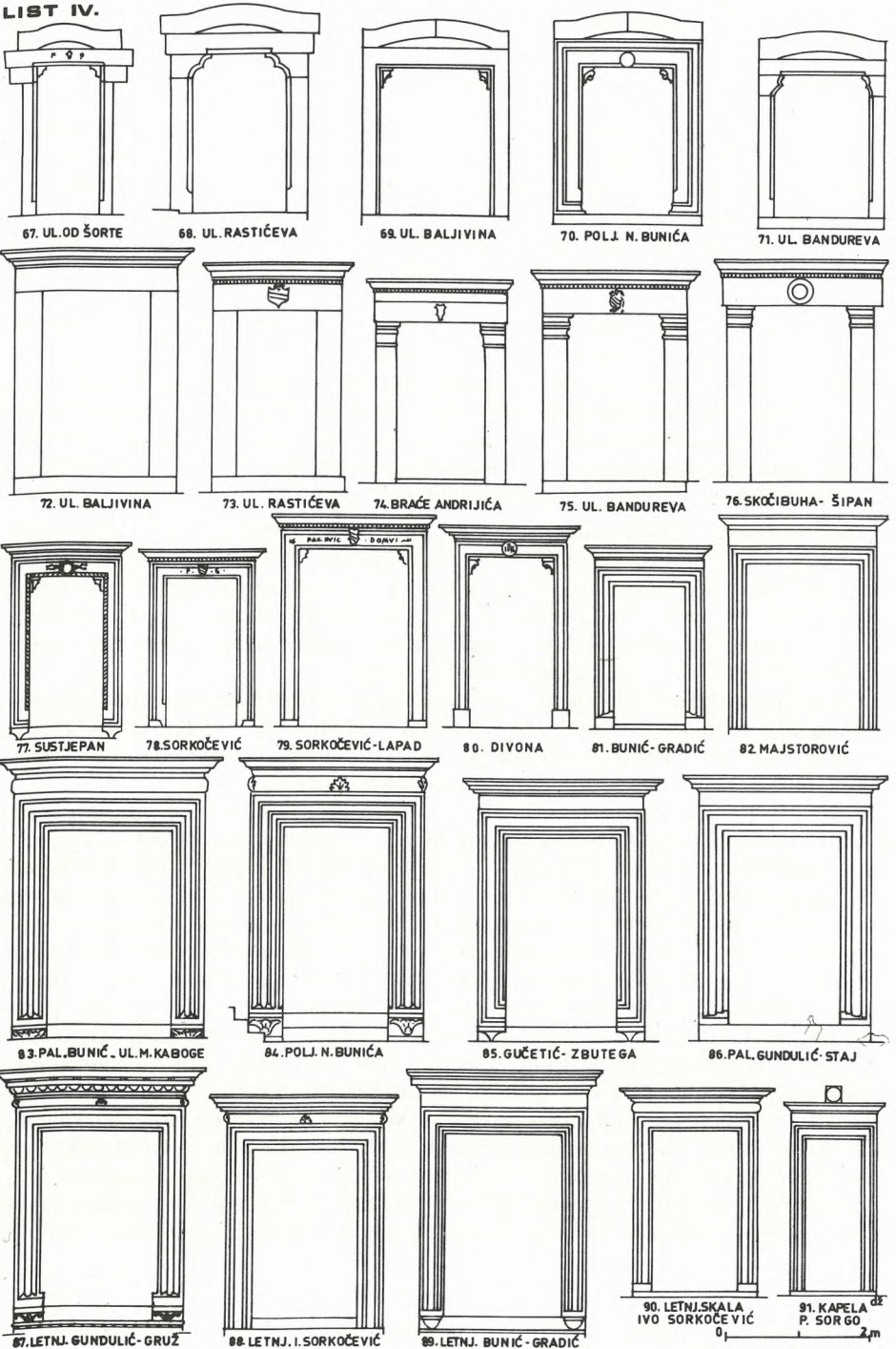
Nema nikakvih sigurnih dokaza, ali se razumno može pretpostaviti da je dosada opisani oblik portala, kao jednostavniji, prethodio onom koji je docnije dobio pravougaoni, profilisani okvir oko lunete. Zajednička je odlika svih otvora sa polukružnim ili prelomljenim lukom upotreba ravne, plošne kamene grede, bez profilacija, koja služi podjednako za dovratnik, nadvratnik ili luk. Ta se zajednička odlika nalazi i u sledećem stepenu razvika kasnogotičkog i gotičko-renesansnog portala.

Tri prva primera sa prelomljenim lukom izdvajaju se raskošno ukrašenim lunetama sa vajanim biljnim motivima i ljudskim figurama. Svi njihovi luci imaju veoma blago naglašen prelom, te su slični polukrugu. Najzad, svi ovi niže opisani portali odlikuju se dobrim proporcijama i zadovoljavaju potpuno oko posmatrača.

Na prvom od portala ove vrste, na *Poljani Nikolice Bunića br. 2* (sl. 55), uočava se velika razlika i kontrast između sasvim skromno obrađenog donjeg dela ulaza, uzdignutog s nekoliko stepenika iznad trga, i gornjeg dela u kome je obilje vajanih elemenata. U luneti je Bunićev grb, nad kojim je viteška kaciga sa po tri lisnate grančice sa svake strane. Iznad kacige je izvajan u punom reljefu veliki orao, jako oštećen, sa poluraširenim krilima. Dva trougaona polja, koja ispunjavaju prostor između lunete i okvira, ukrašena su vajanim stilizovanim listovima i izduženim šišarkama. U sredini tih polja vide se najčešće veliki cvetovi. Oni su ovde zamenjeni simetrično postavljenim renesansnim figurama krilatih dečaka, koji pridržavaju ukovitlane trake. Cela kompozicija lunete završena je pravougaonim okvirom, stvarajući time novu vrstu oblika. Okvir nije sastavljen od profilisanih kamenih gredica, kao što se vidi na većini portala, već od pantljike dobro rezanog, nemirnog lisnatog venca i od zupčastog niza. Okvir pridržavaju male konzole, na kojima su predstavljeni dečaci u vidu klasičnih anta. U verno prikazanom pokretu, oni se povijaju pod teretom koji nose. Vešto vajani u dobrom kamenu i u veoma malim dimenzijama, što znatno otežava izvođenje, te figure dečaka očita se potvrda izvrsnog umetničkog rada domaćih klesara. Njihov kvalitet rada zapažen je i na drugim

³⁸ D. Živanović, *O nekim problemima u vezi sa konzervacijom urbanističke celine Dubrovnika*, Zbornik zaštite spomenika kulture IV—V, Beograd 1955, 173.

LIST IV.

mestima, kao što su figure sv. Petra koje sa odgovarajućim skraćenicama ili natpisima obeležavaju pripadnost pojedinih kuća crkvenim bratovštinama.³⁹

Nepoznati autor Bunićevog portala očito je imao nameru da ostvari izuzetno delo i da glavnom ulazu palate ostavi monumentalni pečat. Međutim, nedovoljna površina pune zidne mase oko portala, položaj vrata u odnosu na druge otvore prozora, a naročito izvesno preterivanje u ukrašavanju, nesumnjivo su umanjili očekivani utisak. I pored tih nedostataka, Bunićev portal nesumnjivo krase mali trag iza katedrale i može se ubrojiti među istaknute radove dubrovačkih klesarskih radionica.

Slične odlike i nedostaci mogu se pripisati jednom portalu s druge strane Place, u ulici *Prijeko br. 24* (sl. 57). On je postavljen u prizemlju male kasnogotičke palate, poznate po svojoj velikoj bifori i balkonu na drugom spratu. Otvor portala je ukrašen po unutrašnjoj ivici spiralnim štapom ili užetom.⁴⁰ U gornjem delu portala blagi, neprofilisani prelomljeni luk ukrašen je po spoljnoj strani lisnatim vencem, koji završava sada praznu lunetu. Po predanju, ta mala palata pripadala je nekad porodici Isusovića i nosila je u luneti grb, danas uzidan na jednoj obližnjoj kući, u Palmotićevoj ulici br. 5. Po merama i stilu obrade vajanih delova, ovaj kameni reljef odgovara praznom mestu na portalu. Kompozicija reljefa sadrži dve figure krilatih anđela, od kojih svaka pridržava jednom rukom venac, a drugom štiti sa grbom. Anđeli su u pokretu, a položaj ruku im je ritmički usklađen sa pokretom nogu. Povijanje haljina i položaj krila ispunjavaju na dopadljiv i uvjerljiv način preostali deo lunete. Kompozicija je završena s gornje strane glavom krilatog anđela, a to je motiv koji se vrlo često viđa pred kraj 15. i početkom 16. veka. Petar Andrijić ga upotrebljava na portalu kapele Blagovesti, a vidi se i na umivaonicima letnjikovca Sorkočevića u Lapadu i na drugim mestima. Vajani delovi tela, likova i draperija odaju još uvek ukočenost i šematičnost gotike.

Oko prelomljenog luka postavljen je pravougaoni okvir sastavljen od lisnatog venca, koji svojim crtežom i načinom rezanja podseća na onaj koji okružuje kompoziciju portala male braće, na Placi. Okvir je završen uzanim ali čvrsto potcrtanim profilom i oslanja se u visini nadvratne grede na dve konzolice, od kojih je desna potpuno uništena i nestala, a leva je jako oštećena. Na ovoj drugoj konzoli ostao je samo gornji deo, po kome se može zaključiti da je predstavljao neku žensku figuru, u obliku kariatide veoma male veličine.

Trougaona polja, koja ostaju između lunete i lisnatog okvira, ispunjena su simetrično postavljenim mitološkim bićima kojima su glava, ruke i gornji deo ljudske, a donji deo i noge konjske. Pojava kentaura predstavlja zaista jedinstven slučaj u dubrovačkoj plastici i arhitekturi. Svaki od bradatih kentaura jednom rukom pridržava rep, a drugom pruža grančicu prema sredini kompozicije. Oni deluju dosta ukočeno i po načinu vajanja odgovaraju gotičkoj skulpturi u Dubrovniku. Tela kentaura, obrađena u nešto punijem reljefu, dobro se izdvajaju ispred lišćem pokrivenog pozađa, koje je tek naglašeno.

U ulici *Pustijerni* (sl. 56), odmah do stare crkvice sv. Barbare, a na proširenju sa koga se može sagledati cela Ulica Đure Baljivija, nalazi se portal nekadašnje palate Sorkočević. Po svojim opštim odlikama ovaj je portal sličan prethodno opisanim primerima i na njemu se nalazi srećna ravnoteža arhitektonskih i skulpturalnih delova, upotrebljenih

³⁹ Duško Živanović, *Kuća s troja vrata u Žudioskoj ulici*, Anali Zavoda za pov. znanosti IC JAZU XXI, Dubrovnik 1983.

⁴⁰ Motiv užeta vidi se na nekim oštećenim delovima prozora i vrata na kući u ul. Petilovrijenci 4, kao okvir jedne velike oštećene trifore u Zlatarskoj 13 i 15, u Vetranićevoj br. 8. Na kući u Gradićevoj 4 načinjen je od kamenog užeta prelomljeni gotički luk i prag prozora. Motiv užeta pojavljuje se i na letnjikovcima prelaznog stila kao na vratima u Sustjepanu (sl. 77). Stubovi nekih letnjikovaca bili su takođe izvedeni u obliku spirale kao oni P. Sorkočevića u Lapadu i Bunić-Kaboge u Batahovini, Ivan Zdravković, *Dubrovački dvorci*, SAN, Beograd 1951, 38, 39, 54, 55.

sa ukusom i merom. U luneti portala je izvajan grb Sorkočevića, okružen izvijenim lisnatim granama naročito oblika. Luneta je tamnije patine, ali to ne znači da nije izvornog porekla, jer se luneta inače kleše posebno. U gornjem delu palate, iznad polukružnog luka jedne danas zazidane lođe, urezana je rimskim brojevima godina 1474 (MCCCCLXXIV) oko medaljona sa inicijalima IHS. Oblici i proporcije ovog portala uveliko su se oslobodili teških gotičkih uzora i znatno se približili renesansnim. U tom smislu naročito se zapažaju raskošni cvetovi i stilizovano lišće u sredini trougaonih polja koji okružuju lunetu. Zbog njihovog delikatnog, gotovo prozračnog klesanja, oni unose nove, umetničke crte u mrtvu kamenu materiju i čine nam se da su u potpunosti renesansnog doba.

Ranije je već naglašena umerenost plastičnog izraza na ovim vratima. Dobiveni utisak potvrđuje naročito upotreba elementarnog, profilisanog okvira koji uspešno završava kompoziciju, smenjujući naizmenično i vešto zone organskih i apstraktnih oblika. Okvir se oslanja na dve lavlje glavice koje svojim oblikom podsećaju na romaničko i ranogotičko doba. Nema u tome ničeg neobičnog za onoga koji poznaje dubrovačku konzervativnu osobinu i upornost u upotrebi izvesnih motiva tokom dužeg vremenskog perioda.⁴¹

Na jednoj drugoj vrsti dubrovačkih portala umesto lunete prelomljenog luka pojavljuje se *polukružni luk u profilisanom okviru*. Takav je *portal palate Ranjina*, u Ulici braće Andrijića br. 10 (sl. 50), sa dva teška monolitna dovratnika. Na njemu se odmah primećuje nejednakost u širini dovratnika, sa razlikom od nekoliko santimetara. Na ravnim dovratnicima pažljivo su postavljeni isklesani lisnati polukapiteli koji imaju znatno manju visinu nego što je to uobičajeno na sličnim primerima u Dubrovniku. Njihovi oštro rezani listovi izvire iz gornjih uglova, ispod ploče, i prostiru se naniže u jako izvijenom pokretu.

Nad polukapitelima Ranjininog portala postavljen je ravni nadvratnik koji potpuno pokriva površinu dovratnika. Potrebno je naglasiti ovu odliku, koja će se dosledno sprovoditi i u sastavljanju ostalih delova kao što su lučne grede i profilisani okviri. Tačnost i pravilnost su odlike budućih čisto renesansnih kompozicija. Iznad nadvratnika je polukružna luneta, uokvirena lučnom gredom; njena širina je umanjena koso zasečenim profilom, te je na taj način optički olakšana. U luneti je Ranjinin grb, okružen viteškim oklopom i atributima sa perjanicom, načinjenom od veoma raščlanjenih lisnatih grančica, koje ispunjavaju preostali prostor. U gornjem delu su uklesani inicijali IHS MA (Ihesus Maria) sa malim krstom iznad slova H i ligaturom iznad MA. Luneta je uokvirena elegantnim, gotičkim okvirom koji se u visini nadvratnika oslanja na dve konzolice stilizovanih lavljih glavica.

Za datiranje Ranjinine palete i njenog portala može da poslužiti podatak u jednom ugovoru iz 1474. godine, u kome poznati klesar Marko Andrijić obećava da će izgraditi kameni orman i umovaonik, koji i danas postoje, za unutrašnjost palate.⁴²

Ulazna vrata na kući u *Pobijanoj ulici br. 6* (sl. 52) imaju, takođe lisnate kapitele, bolje proporcionisane nego što su oni na Ranjininoj palati. Polukružna luneta je prošupljena, služi za osvetljavanje ulaznog prostora i uokvirena je samo profilisanim okvirom koji se oslanja na lisnate konzole. Pojedini delovi portala su znatno oštećeni.

⁴¹ Lavlja glavica je omiljeni motiv u Dubrovniku i nalazi se na portalima gde pridržava okvir oko polukružne lunete. Lavlje glave pojavljuju se na grbu Miroslavićeve kuće u Antuninskoj ulici. Na kući u Ul. od Šorte br. 14, lavlja glavica postavljena je kao donja konzola na prozoru ("zub"), a u Gradićevoj ul. uzidana je pod krovnim vencem kao konzola za držanje kanala za kišnicu. Na gotičkim kućama upotrebljava se kao "točak" za odliv kišnice ili za odliv česme kao u nekadašnjoj kovnici, u Divoni. Taj tip konzole poznat je takođe u romaničkoj arhitekturi drugih primorskih gradova, Fisković, *Naši graditelji*, o.c., 65 67; isti, *O vremenu Divone*, o.c., 50; isti, *Romaničke kuće*, o.c., 141, 143.

⁴² Fisković, *Naši graditelji*, o.c., 146.

U *Pobijanoj ulici br. 1* (sl. 53) je portal s ravnim, ali zasečenim dovratnicima i sa velikim grbom, bez drugog ukrasa u luneti. Trougaona polja su ispunjena stilizovanim listovima, a profilisani okvir oslanja se na lavlje glave, koje su uvučene na izuzetan način u zasečeni nadvratnik.

Od naročito su interesa vrata u Ulici *Bandure br. 3.* (sl. 117), slična prethodnim, ali sa više ukrasa. Na njima su teški, široki pragovi, monolitni, ravni i bez ikakvog olakšanja. Čiste kamene površine smenjuju se sa fino klesanim delovima u gornjem delu portala. Polukružna luneta ispunjena je grbom nad kojim je viteška kaciga sa orlom, ukrašena veoma plitkim reljefom. Oko nje se pružaju u energičnom pokretu stilizovani listovi, perjanice i trake. Luneta je izuzetno završena uprošćenim, renesansnim nizom, a oko nje, u trougaonim poljima, isklesani su već poznati motivi listova sa cvetom u sredini. Profili na gornjem okviru ne padaju upravno na konzolu, već se pod pravim uglom okreću prema luneti što je, koliko se zna, jedinstven slučaj u gradu. Okvir se i ovde oslanja na lavlje glave u visini nadvratnika; one su nešto manjih dimenzija nego što je uobičajeno. Ovaj portal, pored prilično masivnih monolitnih greda, ne deluje teško zbog dobrih proporcija otvora. Tome svakako doprinose odlično isklesane i komponovane dekorativne površine, koje ga okružuju u gornjem delu. Po svojoj kompoziciji i kvalitetu izrade, portal u ulici *Bandure* može se porediti sa onim u ulici *Pustijerna*, ranije opisanim, sa lunetom prelomljenog luka (sl. 56).

Ovu seriju portala sa uokvirenom lunetom, na kojima je klesar tražio izvestan umetnički izraz, treba upotpuniti jednim sasvim skromnim i jedinstvenim otvorom u Ulici *Bandure br. 6* (sl. 54), koji se danas nalazi na prvom spratu i služi kao prozor. Po merama i obliku, to bi mogla biti ulazna vrata čiji su delovi rastavljeni i ponovo sastavljeni na sadašnjem mestu. Međutim, nije potpuno isključeno da je to mogao biti i prozor jer su mu pragovi znatno uži u poređenju sa onim na odgovarajućim portalima. Ovaj otvor, sa koso zasečenim unutrašnjim ivicama, zaslužuje pažnju zbog jedinstvenog profila koji povezuje dovratnike sa nadvratnikom i koji se ponavlja oko lunete. Dve neobične konzolice, u obliku stilizovanih šiškarki, podupiru profilirani pravougaoni okvir oko lunete.

U Dubrovniku postoje neka vrata, koja po stilskim oznakama pripadaju već renesansnom vremenu, ali se po nekim pojedinostima moraju još uvijek ubrajati u period prelaznog stila. To su vrata pravougaonog oblika, završena vencem ili nastrešnicom, ali sa polukapitelima koji se na pravim renesansnim vratima ovog oblika više ne vide. Sva ova vrata sastavljena su od monolitnih kamenih pragova bez profilacije, imaju u nadvratniku grb i završena su nastrešnicom.

Vrata u Ulici *Bandure br. 7* (sl. 75) imaju na gotički način profilisane polukapitele, okrenute otvoru. Oni znatno odstoje izvan ravni vrata i okolnog zida, što odgovara moćnom i širokom nadvratniku. Nadvratnik, čija je širina izuzetno veća od širine dovratnika, nosi u osovini grb i podupire zupčasti niz.

Veoma slična prethodnim, vrata u Ulici *braće Andrijića br. 2* imaju mnogo bolje i finije izvajane polukapitele (sl. 74). Na tom primeru zanimljiv je nadvratnik koji svojom dužinom prelazi ukupnu širinu vrata. U sredini je isklesan heraldički motiv konjske glave ("testa di cavallo"); bez drugih oznaka.⁴³ Nad nadvratnikom je ravni friz, niz zubaca i mala nastrešnica.

Skočibuhin letnjikovac u Suđurđu, na ostrvu Šipanu, utvrđen zidinama i kulama za obranu od gusara, sagrađen je polovinom 16. stoljeća. Na ogradnom zidu su vrata (sl. 76)

⁴³ Grbovi u štitovima renesansnog oblika "konjske glave" nalaze se na kapitelima dva stuba u splitskom Arheološkom muzeju, Fisković, *Mletački reljefi XIV stoleća u Dubrovniku*, Anali Hist. Instituta JAZU X—XI, Dubrovnik 1962—63, 12. Na svim prozorima i vratima letnjikovca u Sustjepanu postavljena je takođe "konjska glava", D. Živanović i D. Vuković, *Gotičko-renesansna kuća u Sustjepanu*, Anali Hist. Instituta JAZU II, Dubrovnik 1953, 187.

sastavljena od monolitnih pragova, sa profilisanim polukapitelima i ukrašena medaljonom, zupčastim nizom i nastrešnicom. Iznad vrata je uzidana ploča sa grbom Skočibuhe koji predstavlja Sreću ili Fortunu, devojkicu s velom, raspuštene kose, kako izlazi iz mora, ispred jedra i dve zvezde.⁴⁴ Ta se vrata naročito odlikuju svojim snažnim gornjim pragom koji prelazi ukupnu širinu vrata. Dobre proporcije otvora, umerena dekorativna obrada i položaj vrata na punom ograđnom zidu ovog jedinstvenog kompleksa ostavljaju neosporno monumentalni utisak.

Drugi prelazni oblik vrata vidi se na državnoj *palati Divona*, koja je građena oko 1520. godine. U prizemlju palate, jedna pobočna vrata s nastrešnicom (sl. 80) mogu poslužiti kao dobar primer. Ona su umnogome slična ostalim vratima, koja vode u skladište robe, i obeležena su imenima svetaca, ispisanim u stilu klasične kapitale. Vrata su jednostavna, pravougaona oblika sa ravnim kamenim okvirima iste širine, a kruniše ih dobro proporcionisana nastrešnica. Dovratnici se oslanjaju na obične, neukrašene kamene kvadere. Povezivanje nadvratnika sa dovratnicima izvršeno je po unutrašnjoj ivici poluobličastim štapom, a po spoljnoj strani jednostavnim profilom. U gornjim unutrašnjim uglovima postavljene su male konzole sa listom i volutom. U sredini nadvratnika je isklesan medaljon u obliku venčića sa inicijalima IHS (Ihesus, Hominum Salvator).⁴⁵

Ulazna vrata jednog malog *Letnjikovca u Sustjepanu* (sl. 77) iz prve polovine 16. veka naročito se izdvajaju na toj, danas zapuštenoj građevini. Sa svojom nastrešnicom, vrata imaju opšti renesansni izgled, ali konzolice u uglovima i spiralni štap koji krasi unutrašnje ivice otvora, vezuje ih još za prelazni gotičko-renesansni period. U sredini nadvratnika uklesan je renesansni venčić od povezanog lišća sa bobicama, oko koga se prepliću trake. U vencu je, između voluta, postavljen renesansni štit "konjske glave" sa cvetom i jednom koso položenom trakom.⁴⁶

Svojom kompozicijom, umerenom upotrebom i prepletanjem gotičkih i renesansnih motiva, ovaj primer može se uvrstiti među najlepše klesana dubrovačka vrata 16. veka. Slobodni otvor je u odnosu 1:2 i zbog toga deluje dosta izduženo ali, zajedno sa okvirima, ova vrata svojim proporcijama ostavljaju ipak veoma povoljan utisak. Fino i vešto isklesani spiralni štap naročito uzdiže i ističe lepotu ovih malih vrata, širine svega 4 pedalja, tj. oko 1 metra.

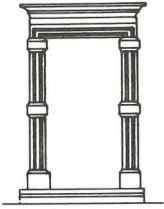
Posebni oblik u Dubrovniku predstavljaju vrata sa pravougaonom lunetom iznad glavnog otvora. Takva vrata služe uglavnom kao sporedni ulaz kuće ili kao ulaz u spremište ili dućan. Ima slučajeva gde se pravougaona luneta nalazi nad glavnim ulazom kao, na primer, na kući u ulici *Petilovrijenci br. 17* (sl. 62) ili na velikim ulaznim vratima u Ulici *D. Baljivi br. 2* (sl. 95) sa jako naglašenom profilisanom nastrešnicom. U vrhu

⁴⁴ Takvi se grbovi nalaze iznad vrata letnjikovca Skočibuha-Bonda na Boninovu i na kruni bunara palate Skočibuha-Bizar u gradu, Frano Kesterčanek, *Nekoliko podataka o renesansnoj palači Skočibuha-Bizzaro* u Dubrovniku, Anali Hist. Inst. JAZU IV—V, Dubrovnik 1956, 238; isti, *Renesansni dvorci obitelji Stjepovića-Skočibuhe na Šipanu*, Anali VIII—IX, Dubrovnik 1960—61, 148. Videti fotografiju kod N. Dobrovića, *Urbanizam kroz vekove 1*, Jugoslavija, Beograd 1950, 181.

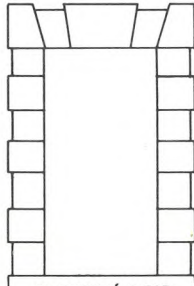
⁴⁵ Po V. Taljeranu, *Zrnca*, o. c., 57, stavljanje medaljona sa Hristovim inicijalima počelo je u Dubrovniku početkom 16. veka, posle posete propovednika Tome Illyricusa, a po naredbi Senata "da se u buduće na svaku kuću koja bi se gradila, ukleše ili uzida monogram Isusova imena". Međutim, jedan medaljon datiran je iz 1474. godine na palati Sorkočevića u ul. Pustijerna, kako je ranije rečeno; medaljon na kapeli sv. Luke datira s kraja 15. veka, a Marko Andrijić je 1499. god. radio Jeru Dimitrijeviću, pored portala, prag s reljefnim anđelima i Hristovim imenom. Medaljoni su stavljeni i u drugim primorskim gradovima, kao na sakristiji korčulanske katedrale iz 15. veka. Fisković, *Naši graditelji*, o. c. 149; isti *Korčulanska katedrala*, Zagreb 1939, t. 11 i 13; isti, *Likovna baština Stona*, o. c., sl. 10.

⁴⁶ D. Živanović i D. Vuković, *Gotičko-renesansna kuća*, o. c. Prilika je da se ispravi jedan "lapsus calami" u ovom radu, gde je na str. 194. rečeno da na začelju letnjikovca postoje vrata u vidu gotičke bifore za izlaz u zadnji deo vrta. Ovo su ustvari samo jedna veća pravougaona vrata koja su docnijim prepravkama, zbog deobe kuće u dva stana, podeljena u dva dela, kao što je to uostalom učinjeno i sa biforom na pročelju.

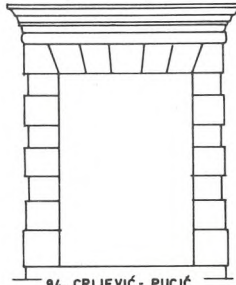
LIST V.

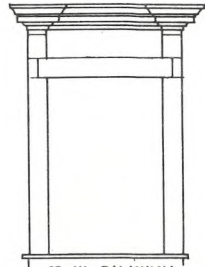
92. UL. CRIJEVIĆA

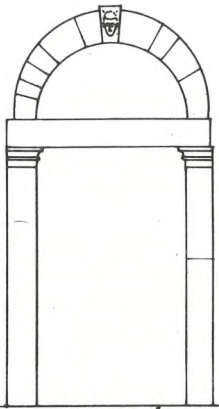
93. ZUZORIĆ-BIZAR

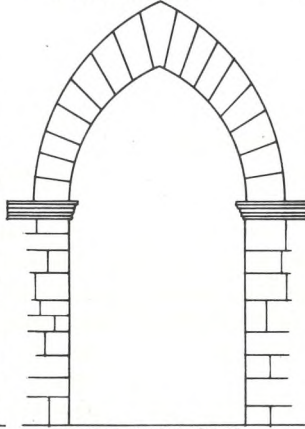
94. CRIJEVIĆ - PUCIĆ

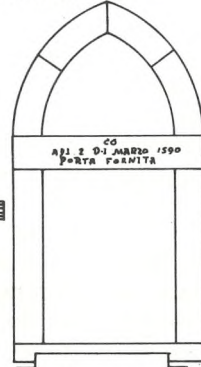
95. UL. BALJIVINA

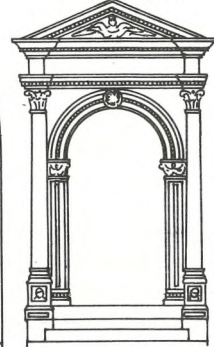
96. VRATA OD PLOČA

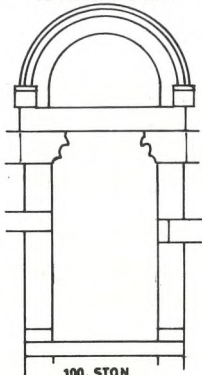
97. VRATA OD RIBARNICE

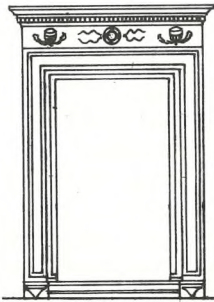
98. ŽITNICA RUPE

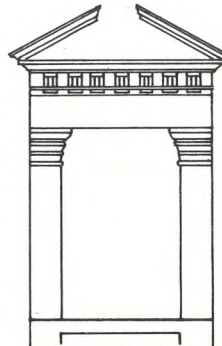
99. SV SPAS

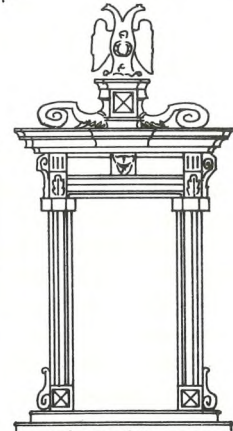
100. STON

101. LETNJ. PUCIĆ - PILE

102. UL. ZUZORINA

103. BOŽDAREVIĆ-ŠKAPRENDA

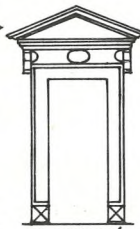
104. BLAGOVESTI

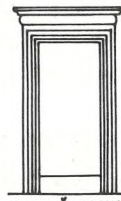
105. CRIJEVIĆ - PUCIĆ

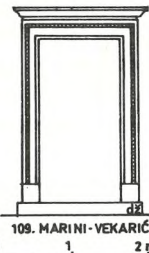
106. SIGURATA

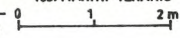
107. ZAMANJIC

108. UL. ŽUDIOSKA

109. MARINI-VEKARIĆ

ovih vrata je luneta, stvorena usecanjem kamene grede u ravne dovratnike. Pravougaona luneta vidi se na vratima u galeriji palate Divona, a ponekad i na nekim manjim kućama u gradu (sl. 37).

Naprotiv, *vrata spremišta* s pravougaonom lunetom veoma su brojna u prizemlju kuća. Ona pripadaju prelaznom stilu, ali se vide, takođe, na renesansnim palatama pa čak i na onim na kojima se oseća barokni uticaj. Nekoliko primera, sakupljenih bez određenog reda i prikazanih zajedno, pokazuju postojanje tri stepena u razvitku oblika, koji je nastao postavljanjem malog prozora iznad ulaznih vrata. To se naročito dobro vidi na primeru kuće u ulici *Prijeko 14* (sl. 31) gde je prozor, možda docnije, postavljen. Slično je i sa vratima na *Poljani N. Bunića br. 2* (sl. 32) koja iznad ulaza sa konzolicama u uglovima, imaju profilisani prozor bez praga, ali sa rasteretnim lukom.

U drugom stepenu razvitka, prozor ima istu širinu kao i vrata. Iako se sada ova dva elementa bolje usklađuju, njihovo povezivanje je još uvek površno; oni su samo postavljeni jedan iznad drugog kao na kući u ulici *Prijeko br. 24* (sl. 33) ili na sporednim vratima palate *Skočibuha Bizar* (sl. 34), gde se gornji profilisani prozor dobro povezuje sa renesansnim otvorom. Zajednička je odlika svih tih primera nepostojanje donjeg prozorskog praga, a to jasno pokazuje svesnu nameru graditelja.

Najzad, u trećem stepenu razvitka, prozor i vrata su tako čvrsto skupljeni u jednu celinu da se više ne vide prvobitni, raznorodni oblici od kojih je taj otvor sastavljen. Takvi su primeri na kućama u Ulici *Zuzerinoj br. 4*, na *Bunićevoj poljani br. 3* (sl. 35), na *palati Bunića* u Ulici Marojice Kaboge ili na *Gundulićevoj palati* u ulici Između polača (sl. 36). Na njima, renesansni profili po spoljnoj ivici dobro povezuju oba otvora u jednu celinu a unutrašnje ivice obično su ukrašene poluoblíčastim štapom. Gornji uglovi vrata nose još uvijek konzolice prelaznog stila, ako pak nisu kasnije otučene, kao što je slučaj s nekim vratima palate Divone. Brojni sačuvani primeri vrata spremišta omogućuju da se prati razvoj jednog arhitektonskog dela dubrovačkih kuća od njegovog začetka do konačnog oblika, koji se više nije menjao.

*

U Dubrovniku je prelazni period relativno dugo trajao tako da se nije odmah mogla uočiti neka velika razlika u građenju pročelja i u upotrebi arhitektonskih elemenata između starih srednjovekovnih tradicija i novog modernog doba. Prvi renesansni oblici vrata pojavljuju se skromno na pojedinim građevinama i potreban im je bio duži vremenski period da konačno prevladaju na renesansnim pročeljima.

Primeri *renesansnih vrata* pokazuju veliko bogatstvo oblika. Najviše ih ima pravougaonog, četvornog otvora sa nastrešnicom, ali postoje i vrata sa timpanom ili zabatom, kao i polukružna vrata. Delovi jednog potpuno razvijenog renesansnog otvora mogu se uporediti sa elementima pročelja grčkog ili rimskog hrama.⁴⁷

Tri osnovna elementa građevina klasične arhitekture primenjivana su sa izvesnim izmenama i lako se prepoznaju na prozorima i vratima novog stila. *Stopa* (postament) je ponekad izostavljena na vratima ili je njen značaj jako umanjen. Profilisani dovratnici mogu se završiti u podnožju vrata na različite načine. Na nekim vratima oni su naglo prekinuti, kao da su presečeni. Takva su vrata na *kapeli letnjikovca Petra Sorkočevića* (sl. 91). Dovratnik ponekad stoji na plinti u obliku pločice ili na kocki, a profili su završeni kosim zasekom (sl. 48). Koji put se profili okrenu prema otvoru i tako iz us-

⁴⁷ Za poređenje koristio sam, među ostalim: Banister Fletcher, *A History of Architecture on the comparative method*, London 1950; Nikola Nestorović, *Nauka o stilovima*, Beograd, Georges Gromort, *Choix d'éléments empruntés à l'architecture classique*, Paris, Pierre Esquié, *Traité élémentaire d'Architecture*, Paris.

pravnog prelaze u vodoravno pružanje. Na taj način su često završavani profili na vratima spremišta prelaznog stila. (sl. 35, 36). Najzad, dovratnici se mogu osloniti na prave stope ili polustope. *Srednji deo tj. stub sa kapitelom* zamenjen je na renesansnim vratima profilisanim dovratnikom. Jedino *glavni venac* ima sva tri svoja osnovna dela, a to su arhitrav ili nadvratnik, friz i venac ili nastrešnica. Svi ti elementi nalaze se na otvorima dubrovačkih građevina renesansnog doba.

Arhitrav ima iste profile i dimenzije kao dovratnik, a nastaje njegovim okretanjem pod pravim uglom. *Friz* ili nosilac slika i ukrasa, kao srednji deo glavnog venca, veoma je jednostavan i najčešće ima oblik obične ravne kamene ploče. Friz može dobiti zaobljene uglove ili ispupčeni presek, a kod bogatije ukrašenih vrata nosi razne motive kao akantusov list u sredini i na krajevima, medaljone, grbove, vence i drugo. Poslednji član glavnog venca je *nastrešnica*, koja završava i kruniše cela vrata. U Dubrovniku su nastrešnice uglavnom sa malim ispadom, ali ponekad nastrešnica može da bude jače izbačena izvan ravnih zida i da svojom velikom senkom bolje izrazi i potcrta funkciju zaštite od kiše. Nastrešnica je sastavljena od sime, kimatijona ili kime u obliku chinusa sa grčkim jajastim štapom ili lezbiske kime tj. srcastog lista. Među njima je astragal i visna ploča, koja je ponekad olakšana i pretvara se u niz zubaca. Svi su ti klasični elementi grčke i rimske arhitekture isklesani u čistim arhitektonskim profilima, ali su katkad ukrašeni po vidljivoj strani vajanim ukrasima jajastog štapa, srcastog lista ili astragala.⁴⁸

Najjednostavnija su vrata pravougaonog oblika sa neprofilisanim pragovima i klasičnom nastrešnicom. Ona se nalaze u gradu, po selima i manjim naseljima, na skromnim kućama kao, na primer, na kući u *Kovačkoj ulici br. br. 8 ili 10*. Iako je njihov broj znatno veći u perifernim krajevima grada, takvih vrata ima i u Pustijerni. Na kući u *Ulici Bandure br. 7* (sl. 72), nadvratnik je uži od dovratnika, što je izuzetan slučaj, nastao verovatno kasnijim prepravkama. Na nekim vratima pojavljuje se, iznad nadvratnika, friz koji otvoru daje više izraza i značaja a na razvijenim tipovima predstavlja važan dekorativan element. Ukras zubaca često je primenjivan na crkvenim i na privatnim građevinama početkom 16. veka. Zupčasti niz vidi se na vratima kuće u *Rastićevoj ulici br. 2* (sl. 73) a spoljna vrata na ogradi *letnjikovca Marini Vekarić* u Dubrovačkoj Rijeci bila su ukrašena sa tri strane zupcima (sl. 109).

Natpisi služe isto tako kao ukrasi vrata. Ulazna vrata u galeriji *letnjikovca Petra Sorkočevića* u Lapadu (sl. 79) iz 1521. godine, odlikuju se natpisom PAX HVIC DOMVI, uklesanim na nadvratniku. Pragovi ovih vrata ukrašeni su simetrično postavljenim, jednostavnim profilom koji teče po spoljnoj i unutrašnjoj strani. Iznad otvora ugrađena je kvadratna ploča sa velikim medaljonom IHS. Petrovi inicijali P.S i grbovi nalaze se podjednako na unutrašnjim vratima (sl. 78) i na spoljnom portalu (sl. 48).

Jedna naročito ukrašena vrata razvijenog oblika stoje na glavnom ulazu *Gundulićeva letnjikovca* u Gružu (sl. 87). Bogato i puno izvajani profili i ukrasi osobito se ističu na jednolikoj površini spoljnih zidova te značajne dubrovačke građevine renesansnog stila. Na vratima je zaobljeni friz ispupčenog preseka i relativno male visine, na kome su tri lisnata ukrasa. Iznad friza je nastrešnica na kojoj se razvijaju jednostavna sima, astragal neobično razvučenog izgleda, visna ploča i renesansni jajasti štap pored drugih, manje značajnih spojnih članova. Dovratnici stoje na naročitim postoljima, ukrašenim sa po dva velika povijena lista, koji se iz sredine široko povijaju prema krajevima. Slični, ali

⁴⁸ U Dubrovniku je takvo ukrašavanje najviše poznato na prozoru severnog pročelja Kneževa dvora, koji se pripisuje firentinskom arhitekti Michelozzu Michelozziju oko 1460 godine. Na tom rasokošno ukrašenom otvoru upotrebljeni su pomenuti klasični elementi kao i niz medaljona sa nekom vrstom palmete u frizu, slične onima koji ukrašavaju pobočnu zgradu na rimskom Kapitolu, samo u obrnutom položaju, Hans Folnesics, *Studien zur Entwicklungsgeschichte der Architektur und Plastik des XV Jahrhunderts in Dalmatien*, Wien 1914, 108, 109, Fletcher, *History of Architecture*, o. c., 644.

uprošćeni ukrasi postolja nalaze se na nekim drugim vratima u Dubrovniku (sl. 45, 85). Na baroknoj *palati Bunića*, u Ulici Marojice Kaboge, oštećeno postolje je takođe u obliku velikog razvijenog lista (sl. 83), što pokazuje da se upotreba ovog ukrasa nastavila i docnije, u baroku.

Najvredniji doprinos koji je renesansa uopšte dala dubrovačkoj arhitekturi jesu jednostavnost i elegancija oblika, odmerenost i umerenost u upotrebi ukrasa, dobre proporcije arhitektonskih delova i celine. Sve te odlike izvesno se usklađuju sa prethodnim epohama, a vreme i patina učinili su da se neki manje uspeli primerci vrata ne uočavaju, ne dolaze do izražaja i ne smetaju oku.

Pomenute odlike nalaze se isto na ulaznim vratima *palate Gundulića* u ulici Između polača (sl. 86), na *letnjikovcu Gučetić-Zbutega* u Mokošici (sl. 85) ili na onom *Skočibuha-Bonde na Boninovu*, čije je začelje zbog renesansne lođe više poznato od njegovog vrednog i interesantnog pročelja. Sva ova vrata imaju skladne profilacije, lepo proporcionisanu nastrešnicu i jednostavan friz. Jedino su im završeci profila u podnožju dovratnika različiti.

Na nekim vratima privatnih kapela dubrovačkih letnjikovaca mogu se otkriti druge odlike, naročito u pogledu proporcija. Iako su renesansni otvori uglavnom dobrih razmera, ima ponekad primera gde su proporcije sasvim neuobičajene. Na *kapeli letnjikovca Petra Sorkočevića* u Lapadu (sl. 91) odnos širine prema visini otvora iznosi približno 1:2,8, a na *kapeli Bunić-Gradićevog letnjikovca* u Gružu taj je odnos 1:1,9 (sl. 49). Međutim, ti znatno izduženi otvori ne smetaju oku jer su postavljeni na manjim građevinama tj. pročeljima kapela sa kojima se dobro usklađuju.

Ako se renesansa odlikuje finim, izduženim oblicima, onda se u doba baroka taj odnos postepeno menja povećanjem širine otvora. Takav je primer *Majstorovićeva letnjikovca* u Gružu (sl. 82), u prelaznom gotičko-renesansnom stilu, koji je kasnije u baroku pretrpeo izvesne izmene u otvorima prizemlja. Odnos širine i visine njegovih vrata, sa uzanim pragovima i širokim frizom, stoje kao 1:1,4.

Na renesansnim vratima od velike su važnosti i proporcije nastrešnice. Ona daje završnu notu kompoziciji otvora i može da istakne ili da poremeti sklad sa ostalim elementima vrata. Na ulazu *letnjikovca Bunić-Gradić u Gružu* (sl. 89), jako oštećena nastrešnica ne završava kompoziciju na zadovoljavajući način. Uzrok su tome njena zbijena i monotona profilacija, mali ispad ploče sa neizrazitom senkom kao i nedovoljne dimenzije u odnosu na friz i ostale delove. Na spoljnjem portalu *letnjikovca Petra Sorkočevića* u Lapadu (sl. 48), nastrešnice deluje teško jer nije u skladu sa drugim delovima. Naprotiv, nastrešnica na nekim vratima *letnjikovca Iva Sorkočevića*, zvanog Skala, u Dubrovačkoj Rijeci (sl. 88, 90) dobro su proporcionisane. Na njima se ispoljava ritam između ravnih, plošnih i profiliranih površina kao i kontrast između osvetljenih delova i onih koji su u senci.

U nizu dubrovačkih ulaznih vrata, posebno mesto ima portal *palate Skočibuha Bizar* (sl. 116) iz 1550 godine.⁴⁹ Na njemu je otvor skladnih proporcija, oko kojega teče raščlanjena profilacija sa ehinansom i obrnutom kimom. Uporedo sa dovratnicima, postavljen je sa svake strane po jedan polstub bez kanelura, što je odlika toskanskog stila. Ostali delovi portala su u rimskom dorskom stilu. Polustubovi imaju stope i završeni su kapitelima koji nose nisku arhitravnu gredu. Iznad arhitrava je friz sa triglifima, kapljicama i sa praznim, neukrašenim metopama. Završni je deo glavnog venca nastrešnica sa zabatom, timpanom.

⁴⁹ D. Vuković i D. Živanović, *Jedna renesansna palata u Dubrovniku*, Urbanizam i arhitektura 3—4, Zagreb 1950, 42; Kesterčanek, *Nekoliko podataka*, op. cit.

U renesansnom stilu postoji još jedan tip pravougaonih vrata završen polukružnom lunetom i arhivoltom iznad klasične nastrešnice. Najjednostavniji oblik takvih vrata vidi se na *crkvi sv. Nikole u Gružu* (sl. 46). Sa svojim profilacijama i lunetom, ta vrata su tipična za dubrovačko graditeljstvo iz polovine 16. stoleća. Crkva gruškog brodogradilišta počela se zidati oko 1527. godine sa renesansnim zvonikom i rozetom, ali je u svojoj unutrašnjosti zadržala kasnogotičke odlike.⁵⁰

Slična su prethodnim ali bogatije ukrašena, *spoljna vrata letnjikovca Petra Sorokočevića u Lapadu* (sl. 48) sa inicijalima vlasnika i godinom rođenja : .P.IHS.S. M.D.XXI.

Iznad nadvratnika je zupčasti niz sa teškom nastrešnicom, o kojoj je ranije bilo reči. Vrata su završena polukružnom slepom lunetom u kojoj je Sorokočevićev grb, a oko profilisane arhivolte postavljeni su stilizovani cvetovi u kolutima, po jedan sa svake strane i dva koluta s lišćem u vrhu. Isti ti cvetovi nalaze se i na kamenim umivaonicima u unutrašnjosti zgrade.⁵¹ Dovratnici portala oslanjaju se na postolja, ukrašena duplim, povijesnim listovima; ona su danas skoro potpuno sakrivena podizanjem ravni ulice.

U istu grupu vrata s lunetom mogu se uvrstiti otvori nekih privatnih kapela dubrovačkih letnjikovaca. Podizane tokom prve polovine 16. veka, kapele nose obeležja gotičko - renesansnog stila, ali su im vrata najčešće renesansna. Poznati majstor Petar Andrijić obavezao se 1538. godine da će sagraditi kapelu Bunić Kaboginog letnjikovca na Batahovini. Po ugovoru, on je u tom poslu trebalo da se ugleda na kapelu letnjikovca Gundulić u Gružu što se može proveriti jer obe kapele sa očuvanim vratima postoje i danas. Starija *vrata Gundulićeve kapele* (sl. 47) imaju još u uglovima konzolice prelaznog stila, a luneta im je ispunjena ukasima lisnatih grančica u plitkom reljefu. Oko arhivolte postavljeni su cvetni ukrasi u kolutima sa stilizovanim lišćem. Na *Bunić-Kaboginoj kapeli* vrata (sl. 49) nemaju ove cvetne kolutove, već samo stilizovane uvijene listove na krajevima nastrešnice. Zanimljiv je završetak profilacije na arhivoltu u vidu polukruga sa polovinom cveta, slično jednom detalju u tremu letnjikovca Hanibala Lucića iz 16. stoleća u Hvaru.⁵²

Vrata na Bunićevom letnjikovcu u Gružu (sl. 45) predstavljaju poseban slučaj otvora s polukružnom lunetom. Po svom opštem obliku, ona su slična nekim ranije opisanim vratima prelaznog stila, ali ova imaju kapitele i neprofilisane pragove (sl. 40, 41). Na Bunićevim vratima pragovi su profilisani i oslanjaju se u podnožju na po dve volute, okrenute sredini. Neposredno iznad nadvratnika postavljena je luneta sa arhivoltom čiji su profili identični onim na pragovima. Po tome se može zaključiti da je neobični oblik Bunićevih vrata nastao namernim ili slučajnim izostavljanjem friza i jednog važnog elementa kao što je nastrešnica sa zupčastim nizom. Grb u luneti ovog portala, koji svojim crtežom podseća na barokni grb brodograditelja i pomoraca porodice Krtica ili Krstelj u Gružu, potiče verovatno s kraja 17. stoleća.⁵³

Svi dosada prikazani tipovi pokazuju da velika većina renesansnih vrata ima pravougaone, četvorne otvore. Međutim, u toku 16. veka gradila su se u Dubrovniku i vrata sa polukružnim završetkom. Sva *vrata orsana* ili arsenala za barke u letnjikovcima imaju

⁵⁰ Cvito Fisković, *Pravilnik bratovštine, dokumenti o gradnji i ostaci brodogradilišta u Gružu*, Beritićev Zbornik, Dubrovnik 1960, 126.

⁵¹ Fotografije kod C. Fiskovića, *Kultura dubrovačkog ladanja*, Hist. Institut JAZU, Split 1966, passim. Slični ukrasi nalaze se tokom 15. veka u Italiji, *Fletcher*, op. cit., 670, 675—678.

⁵² I. Zdravković, *Dubrovački dvorci*, o. c., 48; C. Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 155, 156; *Fletcher*, o. c., 678; Cvito Fisković, *Letnjikovac Hanibala Lucića u Hvaru*, Anali Hist. Instituta JAZU VIII—IX, Dubrovnik 1960—61, 207, t. XX.

⁵³ Fisković, *Pravilnik bratovštine*, o. c., 136.

pravilno sagrađeni polukružni luk nad ravnim, neprofilisanim dovratnicima. Jedini ukras ovih jednostavnih, funkcionalnih otvora jesu veoma uprošćeni polukapiteli i ključni kamen u vrhu luka (sl. 60). Danas verovatno nema nijednog primerka izvornih vrata, jer su svi orsani skraćeni ili porušeni probijanjem novih puteva pored obale.

Ima drugih, bliskih oblika polukružnog otvora kao onaj na ogradnom zidu *letnjikovca Zamanje Kravarevića* (sl. 58), koji je sagrađen od redova naizmenično dužih i kraćih kvadera, grublje tesanih, koji malo ispadaju i odstoje izvan ravni zida.⁵⁴ Na sličan način sagrađena su dva preostala portala renesansne *palate Frana Gundulića* (sl. 59) iz polovine 16. veka, u Ulici Nikole Božidarevića.⁵⁵ Ti portali su sastavljeni od manjih i većih kvadera koji su polukružno završeni. Kamen na njima ima ozmjenu površinu, obrađenu na način "bugnato", a njihove ivice su naglašene kosim, uglačanim zasecima. U ključnom kamenu je mali grb Gundulića. Ovako ili slično obrađivanje vrata upotrebljavano je često na renesansnim zgradama kada se prizemni deo želi naročito naglasiti redovima velikih, grublje tesanih kvadera.

Krajem 15. i početkom 16. veka radi se još na Kneževom dvoru i gradi se palata Divona, dve državne zgrade koje su neposredno uticale na građenje privatnih kuća. Slični uticaj imale su neke manje crkvene građevine toga doba. U samom početku 16. veka često se pominju radovi nekih istaknutih majstora čija su se imena već nalazila u notarskim knjigama pred kraj prethodnog veka. Naročito je ime Petra Andrijića povezano za skoro čitavu prvu polovinu 16. stoleća, na privatnim i javnim gradilištima. Godine 1520. Petar se obavezuje sa bratom Josipom da sagrađi po svom nacrtu *crkvu sv. Spasa* sa portalom ukrašenim vajarskim i arhitektonskim delovima (sl. 99). Portal sa zabatom ima dva slobodna stuba, a to je možda jedna od prvih pojava stubova na ulazu posle dominikanskog portala iz početka 15. stoleća. Polukružni otvor okružen je jednostavno profilisanim i širokim dovratnicima, kapitelima i profilisanom arhivoltom koja je ukrašena zupčastim nizom i medaljonom. Oko ovog prvog otvora postavljeni su na postamentima stubovi sa kapitelima, približno rimskog korintskog stila sa figuralnim predstavama. Kapiteli pridržavaju prelomljenu i snažno isturenu arhitravnu gredu, ukrašenu takođe zupčastim nizom, i gornji friz sa naglašenim impostima i zabatom. Preterana upotreba zupčastog niza i glavâ anđela pomalo ometa opštu harmoniju ovog portala, ali ona ipak ne umanjuje ni istorijsku, ni umetničku vrednost Andrijićevog rada.

Oko petnaest godina kasnije, Petar Andrijić se 1534 godine obavezuje da izradi portal kapele Blagovesti (sl. 104).⁵⁶ Pojedini delovi na tom drugom portalu bolje se međusobno povezuju i čine skladniju celinu, ali ipak nemaju smirenu eleganciju i privlačnost portala Spasa. Polukružna vrata Blagovesti podsećaju po ideji i crtežu umnogome na portal Spasa, samo što su slobodni stubovi ovde zamenjeni dvojnim, profilisanim dovratnicima sa kanelurama ili ružama u sredini. Dvojni kapiteli sa listovima u dva reda pridržavaju gornji deo portala koji je sastavljen od pilastera, arhivolte i arhitrava. Svi su ti elementi pokriveni reljefnim arhitektonskim ukrasima sa plitko izvajanim glavama krilatih anđela na frizu. Portal završavaju klasična nastrešnica i zabat dobrih proporcija, u čijoj je sredini postavljeno poprsje anđela sa skupljenim rukama. Andrijić je i ovde upotrebio obilato motive kao što su glave anđela, kascirana polja po unutrašnjoj strani dov-

⁵⁴ Nikola Dobrović, *Dubrovački dvorci*, Urbanistički zavod 3, Beograd, foto 82, Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 153.

⁵⁵ I. Zdravković, D. Živanović i D. Vuković, *Tri stare dubrovačke palate*, Anali Hist. inst. I, Dubrovnik 1952, 183, t. XVII: Palatu je gradio Jerolim Feliks Cataneo iz Ankone negde oko 1545. godine, C. Fisković, *Korčulanski majstori 16. stoleća u Apuliji*, Anali Hist. Inst. JAZU, XIII—XIV, Dubrovnik 1976, 23, 24.

⁵⁶ Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 154; N. Dobrović, *Urbanizam I*, o. c., 77.

ratnika i arhivolte i zupčaste nizove. Skladnu celinu portala ometaju samo jako naglašene stope, koje su verovatno docnije zamenile oštećene izvorne delove.

U kompoziciji portala Blagovesti posebno se ističu dva trougaona polja oko arhivolte. U njihovoj sredini je veliki cvet, iz koga se izdvajaju i polaze lisnati ukrasi prema uglovima. Ovde se u crkvenoj arhitekturi pojavljuje jedan način ukrašavanja koji je već ranije bio upotrebljavan kao element portala dubrovačkih privatnih palata. Po tome bi se moglo zaključiti da je građanska arhitektura uticala podjednako na crkvenu, što je razumljivo kada se zna da su i na jednoj i na drugoj radili isti majstori.

Iz polukružnog otvora razvila se najzad posebna vrsta dubrovačkog portala u vidu trijumfalnog luka. U početku, kao na palati Frana Gundulića, naglašavan je samo otvor ređanjem naizmeničnih manjih i većih kvadera. Docnije se oko otvora nadograđuje čitava konstrukcija koja po arhitektonskom crtežu i upotrebljenim elementima odgovara klasičnim vratima sa stopom, stubovima i glavnim vencem. Lepe proporcije, razvijeni ukus, veće dimenzije, pažljiva zanatska obrada detalja, umerena upotreba ukrasa, činili su da se ti monumentalni portali, u obliku trijumfalnih lukova, mogu ubrojiti među odlične primere i dostignuća renesansnog i baroknog stila u Dubrovniku.

U gradu i njegovoj bližjoj okolini postoji još danas izvestan broj takvih ulaza. Među njima je portal na ogradnom zidu *letnjikovca Bunić-Gradić u Gružu* (sl. 114), koji je po merama možda najveći, a po ukrasima svakako najjednostavniji. Na njemu se svojom obradom izdvajaju dva vitka pilastra sa kapitelima i profilisanim stopama. Pilastru su sastavljeni od većih i manjih kvadera, naizmenično poređanih. Veći komadi su obrađeni nešto grublje, nalik na "bugnato", dok su manji delovi potpuno ravni. U srednji prostor, između pilastera, prodiru redovi kamena okolnog zida sa bolje naglašenim spojnicama. Osovinu portala zauzima polukružni otvor, oko koga su radijalno poređani kameni kvadri koji iz vodoravnog prelaze postepeno u uspravni položaj.⁵⁷ Iznad relativno malih kapitela diže se glavni venac sastavljen od arhitrava, friza i nastrešnice. Da bi se izbegla monotonija i jednoličnost, delovi venca iznad kapitela su prekinuti i istureni napred, čime su naglašene osovine pilastera.

Na portalu renesansne palate (sl. 111), preko puta katedrale, otkrivaju se dve zidne ravni, različitog arhitektonskog značaja. U prvoj ravni se nalazi otvor, okružen teškim stupcima sa malim profilisanim kapitelima. Ispred nje je postavljena druga, važnija ravan sa ukrasima i profilacijama. Gornji deo portala je osobito arhitektonski raščlanjen. Na njemu je prekinuta veza između kapitela i pilastera; arhitravna greda i friz su takođe rastavljeni prodorom kamenih kvadera koji obrazuju luk nad otvorom. Prekinut je i ritam triglifa između kojih su, u metopama, izvajani festoni. Celu kompoziciju završava klasična nastrešnica, koja svojim ispadom daje jaku senku.

Upoređujući gore opisani portal sa poznatim portalom dvoraca Farneze u Kapraroli, blizu Rima, koji je 1547. godine gradio Vinjola za kardinala Aleksandra Farneze (papa Paolo III) otkrivaju se velike sličnosti i uticaji.⁵⁸ Dubrovački portal je znatno manjih dimenzija, ali verno prati Vinjolin projekt u arhitektonskom crtežu, rađanju kamenih kvadera, opštim proporcijama i upotrebi detalja. Šest cvetova ljiljana ili krina, koji sačinjavaju grb kuće Farneze iznad portala i koji su upotrebljeni za metope kod Vinjole, zamenjeni su u Dubrovniku sa dva arhitektonska venčića ili festona. Ljiljanovi cvetovi kao ukrasi upotrebljeni su i na drugim zgradama ove porodice, kao na njihovoj palati u Rimu ili na danas srušenom ulazu vrtova Farneze na rimskom Forumu. U Dubrovniku

⁵⁷ Tako su zidani mnogi portali u doba renesanse i baroka u Italiji, kao nekadašnja vrata vrtova Farneze u Rimu ili vrata dvorca Farnese u Kapraroli, Gromort, *Choix*, op. cit., pl. 28, 29.

⁵⁸ Giacomo Barozzi da Vignola (1507—1573), arhitekt, teoretičar i autor rasprave o arhitektonskim ređovima (1562). *Fletcher*, o. c., 636, *Gromort*, o. c., pl. 28, 29, 44.

se ljljan ili krin vidi na grbu portala jedne kuće u Ulici Bandure br. 3, ali je kao arhitektonski ukras upotrebljen na dva druga dubrovačka monumentalna portala, niže opisana.

Prvi portal sa ljljanom nalazi se na ulazu u groblje na Boninovu, na mestu gde su nekad bili vrtovi letnjikovca Altesti (sl. 112).⁵⁹ Na njemu vladaju pravila klasične arhitekture koja mu daju izvjesnu eleganciju i potcrtavaju monumentalni izgled. Stopa je sastavljena od bogato razvijenih profila izdubljene oblice (trohilus) između dve poluoblice (torusi), a način ređanja kvadera u donjem delu portala takođe odaje odmerenost i uzdržljivost. Granica između donjeg mirnog i gornjeg, jače naglašenog sistema spojnice obeležena je klasičnim grčkim motivom meandera. Slično prethodnom portalu, arhitrav je prekinut prodorom ključnog kamena, ali je friz, ukrašen pravilnim ritmom ljljana u metopama i triglifa sa kapljicama (gutama), sačuvan u celini. Na vrhu je dobro proporcionisana i jače izbačena nastrešnica.

Na spoljnom zidu Gundulićeva letnjikovca u Gružu (sl. 113) nalazi se portal koji se u opštim linijama i po upotrebljenim ukrasima može uporediti sa prethodnim, ali se u pojedinostima znatno razlikuje od njih. Proporcije portala danas su poremećene jer su, podizanjem pločnika, stope ostale sakrivene. Motiv meandera se razlikuje posebnim crtežom i drugačijim ukrštanjem linija, a različita je i obrada kvadera u vidu blagog ali naglašenog dijamantnog vrha, što je jedinstven slučaj u Dubrovniku. Kompoziciju portala završavaju jednostavi profilisani, uzani okviri postavljeni uspravno pored spoljnih ivica pilastera i jedna nastrešnica klasičnih proporcija iznad zupčastog niza. Sedam ljljanovih cvetova krase friz između triglifa.

Ulaz na jednoj gradskoj palati sa Rastićevim grbom u *Ulici Braće Andrijića br. 12* (sl. 110) ne zapaža se lako zbog uzane ulice kao i zbog neposrednog susjedstva slikovite Ranjinine palate. Pored raščlanjene stope i meandera lepog crteža koji se okreće prema otvoru, na njemu se zapaža jasna artikulacija kamenih kvadera čije su uglačane ivice koso zasečene, a spoljne površine sitno ozrjnene. Redovi kamena imaju naizmenično veće i manje visine, a ređanje kvadera oko polukružnog otvora je izvedeno slično ostalim portalima. Pored prekinutog arhitrava i naglašene nastrešnice, portal se osobito ističe svojim frizom sa triglifima i metopama. Krajnji triglifi sa kapljicama postavljeni su u osovina-pilastera, po pravilima klasične arhitekture, a srednji triglif je zamenjen grbom. Na ovom portalu su naročito vredne pažnje četiri metope u kvadratnim poljima, koje u plitkom reljefu predstavljaju brod na moru i oklopno poprsje rimskih vojnika. Pojava ovih motiva na metopama, koliko se zna, izuzetan je slučaj na dubrovačkim palatama i letnjikovcima, ali je inače poznata u Italiji i vidi se, na primer, na palati Farneze u Rimu.⁶⁰

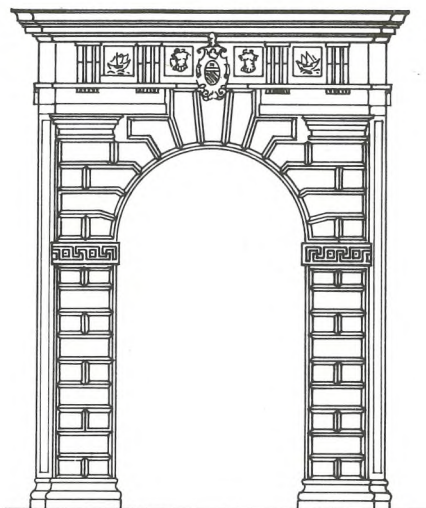
Iako ne pripada grupi portala građanske arhitekture, treba ovde pomenuti monumentalni *portal Lože straže* (sl. 115), inspirisan istim ugledima, a koji je radio venecijanski arhitekt Marino Gropelli početkom 18. veka. Po arhitektonskoj kompoziciji, on je najviše sličan spoljnom portalu na ogradnom zidu Bunić-Gradićeva letnjikovca u Gružu (sl. 114). Za razliku od ostalih portala gde su upotrebljeni pilastri, portal lože sastoji se od dva polustuba, sastavljena od niza manjih i većih kamenih kolutova. Široke spojnice, zaseci i rustična obrada kvadera daju mu pomalo glomazan, težak izraz.⁶¹ Pored

⁵⁹ N. Dobrović, *Dubrovački dvorci*, o. c., fotografija 39. Ovaj portal je verovatno uzidan naknadno, možda krajem 16. veka, u zidove koji su već postojali. Slično je sa portalima Gundulićeva i Bunić-Gradićeva letnjikovca u Gružu i onog Skočibuhe na Boninovu, Fisković, *Naši graditelji*, o. c., 73. Jedan mali ljljanov cvet postoji naknadno urezan kao pečat na ravnom dovratniku kuće u Ulici kneza Krvaša br. 12, sada u ruševini, zajedno sa malim krstom i brojem 10 (sl. 25).

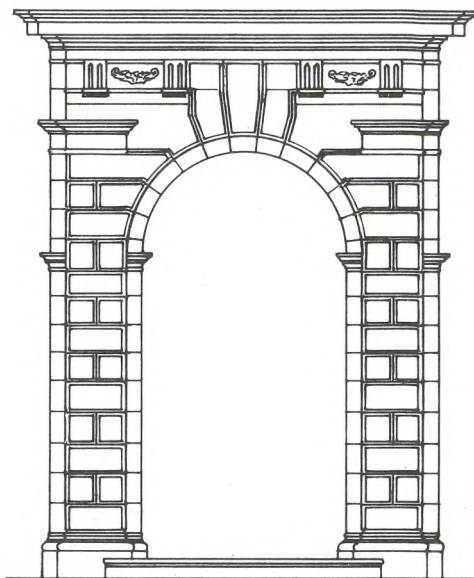
⁶⁰ Gromort, *Choix d'éléments*, op. cit., pl. 45—47.

⁶¹ Kruno Prijatelj, *Barokna arhitektura u Dalmaciji*, Urbanizam i Arhitektura 5—8, Zagreb 1951, 99. Cvito Fisković, *Barokni urbanistički zahvat sred Dubrovnika*, Anali Zavoda za pov. znanosti IC JAZU, XIX—XX, Dubrovnik 1982, 100, 102, 110.

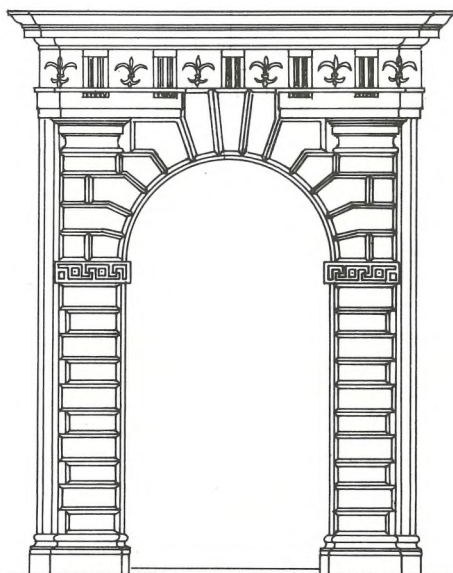
LIST VI.

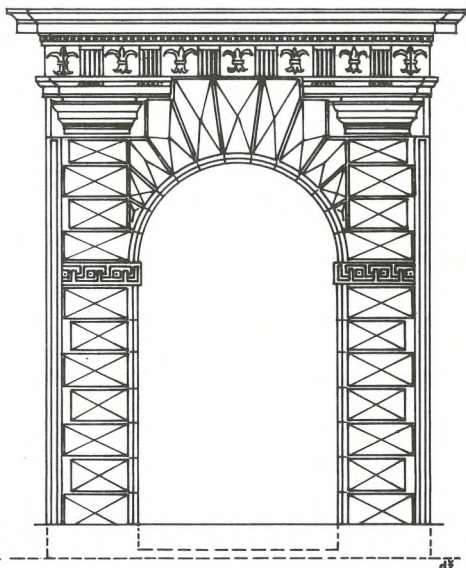
110. PALATA RASTIĆ · UL. BRAĆE ANDRIJIĆA

111. PALATA SORKOČEVIĆ · POLJANA MARINA DRŽIĆA

112. BONINOVO - GROBLJE
(LETNJKOVAC ALTESTI)

113. LETNJKOVAC GUNDULIĆ · GRUŽ

0 1 2m

raščlanjene nastrešnice, portal je ukrašen glavom ratnika u ključnom kamenu i malim topom sa četiri topovska zrna u vrhu.

*

Usled mešanja i dužeg zadržavanja pojedinih arhitektonskih elemenata u izradi dubrovačkih otvora, neka dosada opisana renesansna vrata mogu se po svojim stilskim odlikama uvrstiti u primere barokne arhitekture. Druga, koja će biti opisana niže kao vrata baroknog doba, mogu se, po nekim ocenama, nazvati još renesansnim.

Barokna umetnost, koja se počela javljati u našim krajevima pred kraj 16. stoleća, trajala je gotovo ceo 17. i 18. vek sve do pojave neoklasicizma. U tom dugom periodu, koji je obeležio opadanje domaće stvaralačke snage, Kruno Prijatelj otkriva dve osnovne odlike — prodiranje novih tendencija posredstvom stranih arhitekata i arhitekture koja se stvarala u Italiji, i nastavak ranijih domaćih tradicija u građenju.⁶² Ta zapažanja potvrđuju se u glavnim crtama ispitivanjem oblika vrata u barokno doba u Dubrovniku.

Posle rušenja zgrada u velikom zemljotresu i požarima u 17. i početkom 18. veka, počinju da se grade u Dubrovniku tri velike crkvene građevine po projektima stranih arhitekata: katedrala (1671—1713), sv. Vlaho (posle 1706—1715) i jezuitska crkva (1699—1735). Ta značajna ostvarenja u središtu grada morala su neminovno da izvrše jak utjecaj na sve građevine toga doba, a na prvom mestu na crkve i kapele. Stara crkvice *Sigurata* dobila je novo pročelje sa vratima prelomljenog zabata (sl. 106) koji se upotrebljavao i na prozorima zrele renesanse. Slično je i sa crkvom Gospe od Karmela ili Karmen, čiji portal po obliku podseća unekoliko na ulaz kapele Blagovesti iz 16. veka. Portali sa zabatom su uopšte omiljeni u barokno doba i postavljaju se na katedrali i franjevačkoj crkvi. Kružni zabati vide se na bočnim vratima katedrale i na jednim unutrašnjim vratima Dvora, koja nose poznatu devizu Republike. Portal crkve sv. Vlaho izdvaja se naročito od ostalih portala sa svojim izvijenim zabatom, zupcima i figurama.

Privatne zgrade nisu izbegle ovom uticaju arhitekture uvezene sa strane i karakterističan primer ovog baroka je portal *letnjikovca Boždarević-Škaprlenda* u Čajkovićima (sl. 103).⁶³ Njegov otvor je veoma izdužen i ukrašen mnogim arhitektonskim elementima, ali ostavlja hladan utisak scenskog dekora. Profilisani dovratnici počivaju na kubičnim postoljima sa dijamantnim vrhom, koja su okružena obrnutim volutama. U vrhu dovratnika pojavljuju se uproščeni kapiteli, na koje se oslanja nadvratnik okružen konzolama stilizovanih voluta. Iznad nadvratnika je friz sa izvajanom glavom u sredini, po ugledu na glavu vojnika sa portala Lože straže u gradu. Konzole i friz prihvataju nastrešnicu, na kojoj je postament sa dijamantnim vrhom i dvoglavi izduženi orao sa grbom. Oko postamenta su stilizovane volute. Brojni raznorodni elementi, višestruko ponavljanje motiva, izdužene proporcije otvora ne slažu se ovde na skladan način. Arhitektonska kompozicija pročelja letnjikovca sa četiri prozorske osovine ne ostavlja dovoljno mesta za razvijanje jednog veoma komplikovanog portala. Zbog toga portal ostavlja utisak stranog tela, naknadno unetog u jednu već postojeću, organizovanu celinu.

Druga grupa baroknih ulaznih vrata bolje je povezana sa domaćim tradicijama građenja i uspešnije se usklađuju sa dotadašnjim arhitektonskim nasleđem Dubrovnika. To se naročito odnosi na manje objekte crkvene i građanske arhitekture.

Stara crkva sv. *Nikole u polju* iz 12. veka, obnovljena je 1607. godine kada je postavljen novi ulaz sa zabatom. Na njemu se ističu široki pilastri, olakšani unekoliko sit-

⁶² K. Prijatelj, *Barokna arhitektura*, o. c., 83.

⁶³ I. Zdravković, *Dubr. dvorci*, o. c., 66, 67, Fisković, *Barokni zahvat*, o. c., 144, 117. Upotreba nekih arhitektonskih motiva i obrada "bugnato" upućuje, po Fiskoviću, na Gropellija kao autora barokne ograde i česme sa zidom u pozadini. Videti fotografiju, Dobrović, *Dvorci*, o. c., 78.

nim kanelurama. U gornjem su delu portala profilisani kapiteli koji nose arhitrav, friz i zabat.

Na renesansnom pročelju *kapele letnjikovca Zamanja-Kravarević* u Dubrovačkoj Rijeci (sl. 107) nalazi se portal sa istaknutim baroknim obeležjem. Barok se ovde pojavljuje u motivu dijamanata na podnožju dovratnika, na naročito ukrašenom frizu sa ovalima i na konzolama koje okružuju friz. Nad portalom je skladno proporcionisani zabat. Izdužena silueta otvora ne smeta, jer je oblik ovog vitkog i elegantnog malog portala u dobrom odnosu sa celim pročeljem.

Letnjikovac Pucić na Pilama (sl. 101) sagrađen je u baroknom stilu, ali mu je portal još u renesansnom duhu. Profilisani pragovi, zupčasti niz i nastrešnica ne razlikuju se mnogo od renesansnih vrata. Na frizu su dve kriškasto izdelfjene posude, okružene grančicama i prikazane u perspektivnom izgledu. U sredini se nalazi medaljon sa inicijalima IHS i sa trakama. Po crtežu venca utvrđuje se izvesna sličnost sa medaljonom na ulaznim vratima malog sustjepanskog letnjikovca u prelaznom stilu.

Način obrade vrata, napuštanje klasičnih oblika ili uopšte unošenje novih motiva otkrivaju nove barokne odlike. Neobična su vrata na kući u *Zuzerinoj ulici br. 4* (sl. 102) koja imaju ravne pragove, profilisane kapitеле, triglife i prelomljeni zabat, što se inače ne vidi na privatnim kućama. Vrata na kući u *Ulici Crijevića br. 10* (sl. 92) imaju po tri neukrašena kvadra sa svake strane profilisanih dovratnika. Vrata renesansnih letnjikovca *Zuzorić-Bizar* u Komolcu (*Čempresata*) i *Crijević-Pucić* na Pilama (sl. 93, 94) sagrađena su od kvadra različitog oblika, ali im je zajednička crta — ravan luk u nadvratniku. Polukružna *vrata kapele* ovog *Crijević-Puciće*vog letnjikovca, umesto očekivanog zabata, koji je možda porušen, imaju danas malu skulpturu Bogorodice s detetom verovatno iz dobnijeg doba. Na njima je friz obrađen slično kao na portalu crkve sv. Nikole u polju iz 1607. godine, a dva mala prozora oko portala podsećaju na slične primere sa baroknih zgrada.

Postepeno prelaženje renesansnih oblika vrata u one sa baroknim odlikama vidi se dobro na primeru *palate Bunića*, u Ulici Marojice Kaboge (sl. 83). Ta vrata imaju naglašenu nastrešnicu, jednostavni friz i duboke, simetrično raspoređene profile pragova. Dovratnici počivaju na danas oštećenim stopama, koje su bile ukrašene vajanim listovima. Slična ovima su vrata na drugoj baroknoj palati *Bunića*, na *Poljani Nikolice Bunića* br. 3 (sl. 84) gde ispupčeni friz nosi listove u sredini i na krajevima i gde se još dobro vide naročito ukrašena postolja. Za razliku od vrata crkava koja su u baroku vrlo često uzana i visoka, vrata na palatama su široka, te se i po tome razlikuju od onih renesansnog stila.

U doba baroka naročito se raširila upotreba *vrata sa po jednim malim prozorom sa svake strane*. Postavljanje prozora pored ulaznih vrata vidi se u Dubrovniku kako na skromnim kućama, kao na primer u ulici *Vetranićevoj br. 10*, tako i na palatama i bogatije ukrašenim zgradama, kao što je slučaj na *palati Frana Gundulića*. U baroku se, međutim, ta dva mala prozora postavljaju neposredno uz vrata tako da sa njima čine nerazdvojnu celinu, kao na kućama u *Palmotićevoj br. 2*, u ulici *Pustijerna* ili u ulici *Prijeki br. 12* (sl. 39). Na nekim sličnim primerima, kao na *Poljani Nikolice Bunića br. 2*, ti prozori i vrata imaju rastercne lukove (sl. 38).

*

Nekoliko tipova vrata dopuniće korisno ovaj opšti pogled na najvažnije ulazne otvore u Dubrovniku. Među njima, na prvom mestu treba pomenuti *dućanska vrata "na koleno"*, poznata podjednako u Veneciji i u ostalim gradovima Italije, a čije poreklo i oblik potiče iz antičkog doba (sl. 63—66). Ranije je rečeno da su se takva dućanska vrata izrađivala u velikom broju pri kraju 13. i u toku 14. stoleća, kada su se zidale nove ka-

mene kuće na Placi sa dućanima u prizemlju. Vrata "na koleno", koja su služila za izla-ganje robe i za prolaz, upotrebljavala su se i na drugim mestima, kao na primer u staroj apoteci male braće, između sakristije i kapitula. Dućanska vrata iz romaničkog doba nisu se sačuvala u Dubrovniku, ali ih je svakako bilo kao u Splitu i u Trogiru.⁶⁴

Danas je u Dubrovniku teško označiti sa sigurnošću otvore koji su po predaji bili nazivani "mrtvačka vrata" i služila za iznošenje umrlih (sl. 61, 62). Takvih je vrata bilo u toku 15. i 16. veka, kao i u drugim primorskim gradovima, a naročito u Italiji 15. veka gde ih nazivaju "porta del morto". Ona su obično obeležena krstom i imaju manje dimenzije od glavnih vrata, u čijoj se neposrednoj blizini nalaze.⁶⁵

Lažna vrata pojavljuju se u Dubrovniku tek u doba renesanse iz formalističkih raz-loga. Na romaničkim i gotičkim kućama otvori se postavljaju u zavisnosti od unu-trašnjih potreba i od rasporeda prostorija. U doba renesanse, kompozicija pročelja dobija veći značaj od unutrašnjeg rasporeda. Svi su otvori podređeni redu, ritmu i simetriji, te se zbog toga pojavljuje običaj da se na pročelju naznači neki otvor bez stvarne potrebe. Dve velike renesansne palate, *Skočibuhina* i *Gundulićeva*, imaju takva lažna vrata u prizem-lju.⁶⁶ Gornji delovi tih vrata služe ipak kao prozori za osvetljavanje ulaznih i stepenišnih prostora.

Vrata za *izlaz na terasu ili balkon* upotrebljavana su u Dubrovniku na palatama i češće na letnjikovcima. Ona se pojavljuju na monofori palate Ranjina, na bifori kuće u ulici Prijeko br. 24, na triforama letnjikovaca Bunić-Kaboga i Petra Sorkočevića, kao i na palati Divona. Balkonska vrata vide se takođe na prvom spratu jedne skromnije kuće u *Menčetićevoj ulici br. 6* (sl. 26), u oštećenom stanju.

Unutrašnja vrata iz starijeg doba nisu sačuvana, ali se pominju u ugovorima kao, na primer, u jednoj narudžbi 12 unutrašnjih vrata za kuću potkraj 13. veka. Na bogatijim kućama postavljaju se kameni okviri na ovim vratima, koji uglavnom prate stilske od-like cele kuće i njenih otvora (sl. 78). Ponekad se vide unutrašnja vrata čiji drveni okviri podražavaju potpuno profile kamenih pragova, kao na malom letnjikovcu u Sustjepanu ili u kući u *Žudioskoj ulici br. 18 i 20* (sl. 108).⁶⁷

Drveni delovi starih vrata, vratnice, krila ili kapci nisu se sačuvali do današnjeg doba, osim u nekim rijetkim slučajevima, i to više na zidnim ormanima. U muzejskim zbirkama postoji primer jednih takvih vrata iz 14. stoleća, a u letnjikovcu Skočibuhe na Šipanu jedna vrata potiču iz 15. ili 16. veka.⁶⁸ Očuvani su i poneki metalni delovi ulaz-nih vrata kao okovi, železni klinovi, a, takođe, i poznati zvekir ili kucalo na vratima Kneževa dvora.

Sva gradska vrata imaju *nazive ili imena* koja vode poreklo iz najstarijih vremena i pominju se u Statutu kao Lavlja vrata, Vrata Celenge, Vrata Menčetića i dr. Neka imena gradskih vrata poznata su iz legendi ili iz arhivskih dokumenata kao Vrata Pustijerne, Vrata sv. Margarite, Vrata od Šorte, Vrata močvare i dr.

Jedna sporedna vrata Dvora, iza Eskulapovog polukapitela, nose ime "Vrata milosrđa" ili "Vrata milosti". Ona su ukrašena u luneti slikom majke kako doji dete i, u doba Re-publike, pred njima se delilo žito za vreme nestašice.

Neka vrata imaju *natpise*, kao jedna vrata Velikog vijeća u Dvoru, poznata po devizi Republike OBLITI PRIVATORŪ PVBLICA CVRATE, pozajmljenoj iz Periklesovog

⁶⁴ Fisković, *Romaničke kuće*, o. c., 137; Tadić, *Prilozi II*, o. c., 162.

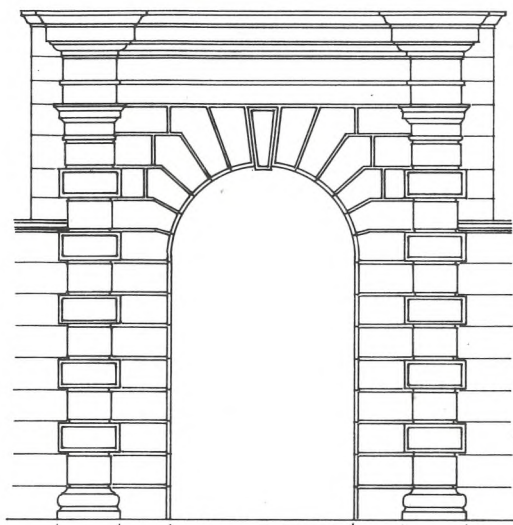
⁶⁵ Fisković, *Roman. kuće*, o. c., 136; Živanović, *Kuća s 3 vrata*, o. c., 5, 6.

⁶⁶ *Jedna renesansna palata*, o. c. *Tri stare dubrovačke palate*, o. c.

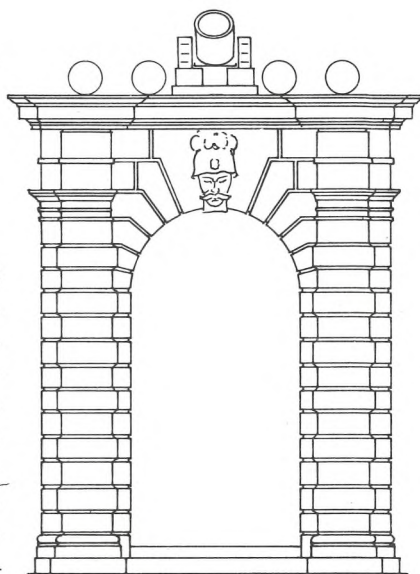
⁶⁷ Nakić, *Izgradnja*, o. c., 29; D. Živanović i D. Vuković, *Gotičko-renesansna kuća u Sustjepanu*, o. c., 148; D. Živanović, *Kuća s 3 vrata*, o. c.

⁶⁸ N. Šegvić, *Specifičnosti*, o. c., 45.

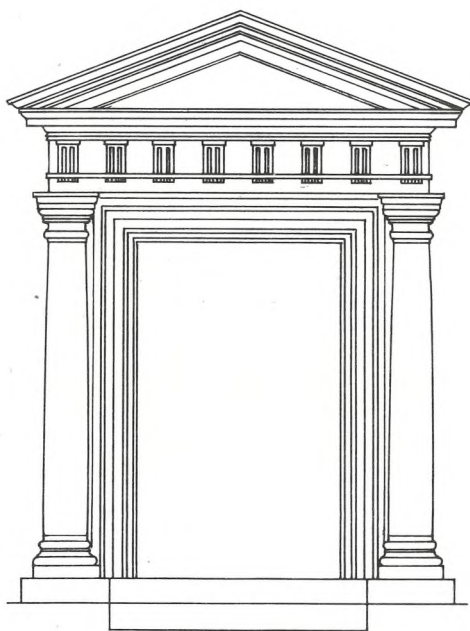
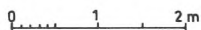
LIST VII.

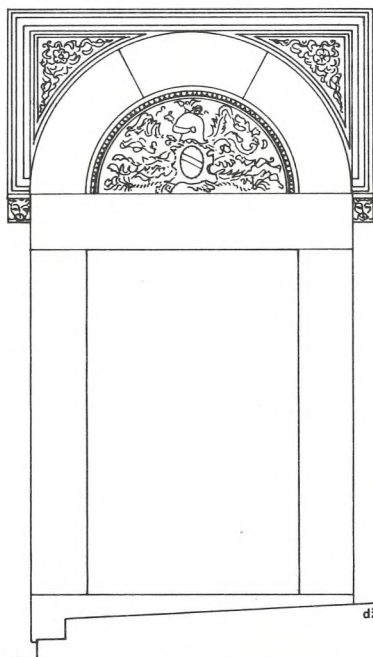
114. LETNJKOVAC BUNIĆ GRADIĆ - GRUŽ

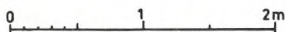
115. LOŽA GLAVNE STRAŽE

116. PALATA SKOČIBUHA BIZAR
ULICA RASTIČEVA

117. PALATA KABOGA
ULICA BANDUREVA

govora, navedenog u "Istoriji peloponeskog rata" od Tukidida.⁶⁹ Druga vrata imaju porodično geslo ili označavaju vlasništvo kao na letnjikovcu P. Sorkočevića u Lapadu ili na mnogobrojnim malim kućama u gradu, koje su pripadale crkvenim bratovštinama. Na dovratnicima ulaznih vrata urezivane su arapske brojke, a ponekad se vide i rimske brojke kao u ključu dućanskih vrata jedne opštinske kuće na Placi.⁷⁰

Za izradu okvira vrata i drugih arhitektonskih delova boljih građevina služio je *korčulanski kamen*. Njegova se upotreba naročito pominje od 14. veka za privatne i za javne i crkvene zgrade. U romaničko doba, čini se korčulanski kamen nije se mnogo upotrebljavao zbog skupoće prevoza, a to je možda razlog što se tako malo romaničkih delova sačuvalo do danas. Naročito se cenio kamen iz Solina, Kamenjaka, Vrnika i drugih korčulanskih kamenoloma.⁷¹

*

Poznavanje *dubrovačkih mera* zauzima važno mesto u proučavanju oblika i proporcija arhitektonskih elemenata uopšte, a posebno vrata. Ispitivanje metroloških sistema u zemljama Sredozemlja je otežano zbog složenih političkih, ekonomskih i kulturnih prilika koje su vladale i često se menjale u prošlosti. Dubrovnik je u preromaničko doba verovatno upotrebljavao vizatinsku stopu kao jedinicu za merenje tj. oko 31,23 cm. Docnije su mu mere bile slične venecijanskim, ali sa znatnim razlikama. Serafin Crijević dao je u 18. veku tablicu dubrovačkog sistema mera po kojoj:

1 sežanj = 4 lakta = 6 stopa = 8 pedalja = 48 unča.

Na osnovu premeravanja poznatih objekata i sačuvanih merila bilo je teoretski moguće preobratiti te mere u metarski sistem. Izvesne teškoće su nastale u tom poslu zbog promena i sleganja koja su se dogodila tokom vremena na građevinama, zbog netačnosti u merama kao i zbog pokušaja da se s pomoću venecijanske stope ili bečkog klaftera odredi metarska vrednost dubrovačkog lakta. U poslednje vreme većina autora prihvata sledeće približne vrednosti dubrovačkih mera:

1 sežanj = 204,8 cm, 1 lakat = 51,2 cm, 1 stopa ili noga = 34,13 cm, 1 pedalj = 25,6 cm.⁷²

Mere omogućuju da se može ozbiljno pristupiti istraživanju *proporcija* na dubrovačkim kućama. Ovo se opširno poglavlje ovde mora samo pomenuti jer zahteva posebnu studiju i mnogo više mesta. Milan Zloković se ukratko osvrnuo na neke primere i dao dva proporcijiska dijagrama dubrovačkih vrata, prva sa nastrošnicom (u odnosu 4:7) i druga sa nadsvetlom ili lunetom (2:3). Na njima se otkrivaju odnosi racionalnih brojeva, što je za praktične potrebe prefabrikacije kamenih delova vrata sasvim razumljivo i neophodno. Međutim, u Dubrovniku se nailazi, takođe, na proporcije u odnosu iracionalnih brojeva, kao što je sistem "neprekidne podele" (Fibonacci), poznat pod imenom zlatni presek. Domaći klesari nisu imali teoretsku spremu potrebnu za istraživanje i primenu geometrijskih spekulacija, a koliko se zna, to nisu imali ni zaposleni strani majstori. Svi su oni primenjivali proporcije po datim merama, utvrđenim modelima, iskustvu i ukusu. Pri tome su se služili trouglovima pod 45 i 60 stepeni, šestarima i drugim

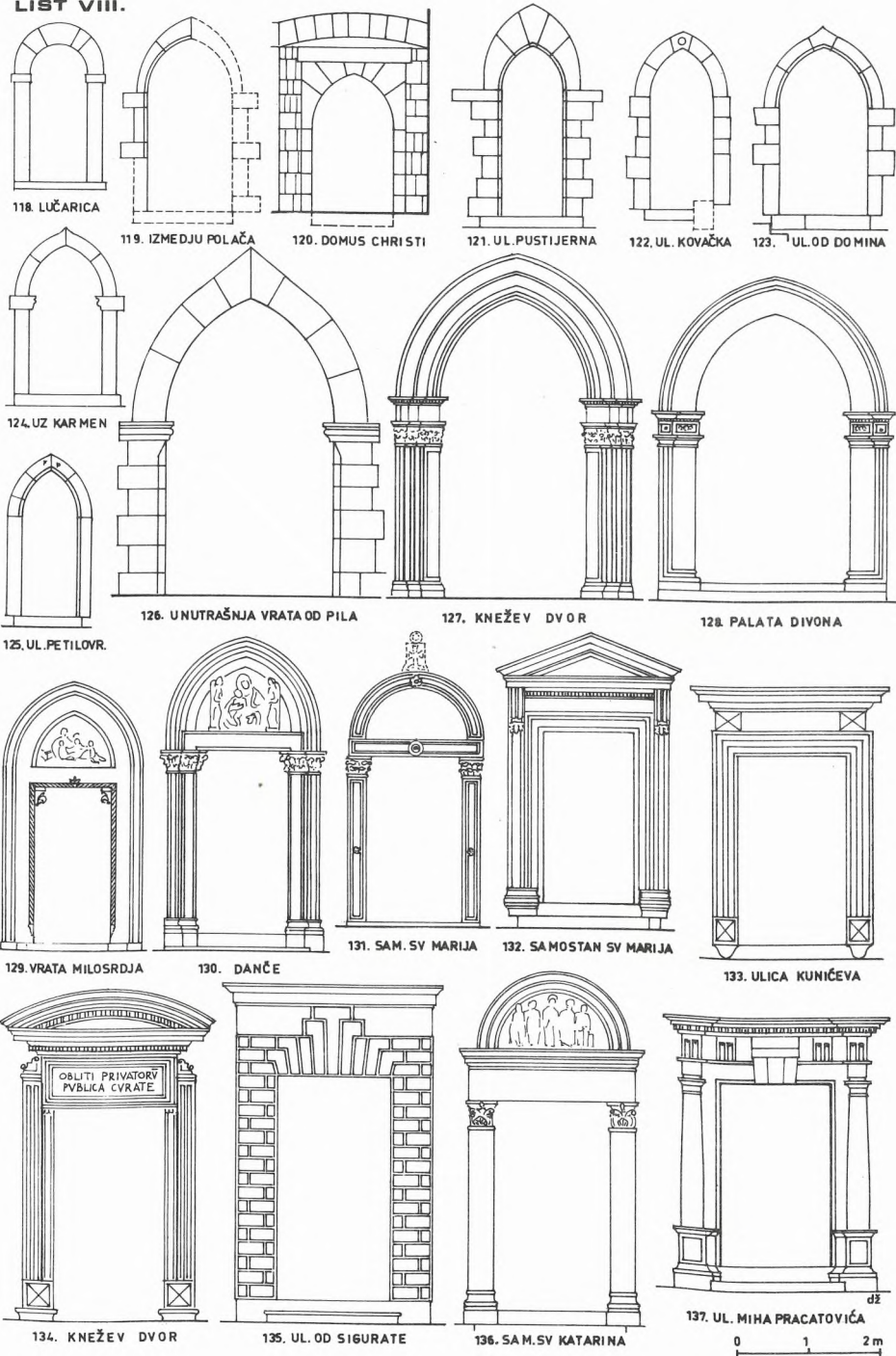
⁶⁹ B. Glavić, *Knežev Dvor*, o. c., 62.

⁷⁰ Fisković, *Naši graditelji*, o. c., passim; Živanović, *Kuća s 3 vrata*, o. c., 26, 28, 34; isti, *Skup kuća*, o. c., 86, 87.

⁷¹ Tadić, *Prilozi I*, o. c., 8, Zloković, *Gradanska arhitektura Boke*, o. c., passim, Fisković, *Prvi graditelji*, o. c., 79; isti, *Naši graditelji*, o. c., 47, 59, 124.

⁷² Seraphinus Cerva, *Prolegomena in sacram metropolim Ragusinam*, Ragusii 1744; Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, SKA, Beograd 1925; Milan Zloković, *Antropomorfnji sistemi mera u arhitekturi*, Zbornik zaštite spomenika kulture IV—V, Beograd 1955; Slobodan Vasiljević, *Naši stari graditelji i njihova stvaralačka kultura*, Zbornik zaštite spom. kulture VI—VII, Beograd 1957.

LIST VIII.

pomoćnim sredstvima, što je potvrđeno na nadgrobnim pločama klesara. Otuda se pojava proporcije zlatnog preseka na vratima može protumačiti kao prirodna posledica i rezultat razvijenog ukusa i osećanja za lepo u svakodnevnom stvaralačkom radu.⁷³

Pitanje *monumentalnosti* u dubrovačkoj građanskoj arhitekturi dosada je samo usput pomenuto u stručnoj literaturi i ostaje otvoreno za buduća ispitivanja. Neven Šegvić je sasvim ukratko izneo nekoliko sudova o "monumentalnoj arhitekturi Dubrovnika", ali je uočio neke od osnovnih problema. Kruno Prijatelj je otkrio "izvesnu monumentalnost" u portalu Lože glavne straže i na zabatu katedrale. Cvito Fisković je uzgred ocenio neke monumentalne građevine ne ulazeći u detaljniju analizu, ali je ustanovio i istakao "nemoć pred monumentalnošću" govoreći o kupolama kapela i obratio pažnju na obradu detalja "koji sprečavaju monumentalnost".⁷⁴ Skoro svi ti primeri odnose se na javne ili crkvene građevine, kod kojih se zaista mogu naći neki elementi monumentalnosti. Međutim, u građanskoj arhitekturi je to daleko teže ustanoviti, jer je ona oduvek stvarana u "razmerama čoveka". Ova važna odlika dubrovačke arhitekture je u potpunoj suprotnosti sa klasičnim definicijama, koje za monumentalnost jednog objekta zahtevaju veličanstveni karakter, savršenost stila, izvanredne proporcije, velelepni utisak koji utiče na duhovno stanje posmatrača, slaveći istovremeno uspomenu neke ličnosti, događaja ili ideje. Mislim da bi u Dubrovniku bilo teško naći građevine koje bi u potpunosti zadovoljile ove stroge uslove. Međutim, monumentalnost može skromnije označiti odliku nekog objekta koji izaziva divljenje posmatrača svojim skladnim i dopadljivim proporcijama, kvalitetom i lepotom rada, plemenitošću upotrebljene materije. Monumentalnim bi se mogao podjednako obeležiti način kako je objekt postavljen u prostoru, čime je okružen i istaknut u odnosu na okolinu. U tom slučaju bi se monumentalnim nazvao izvestan broj dubrovačkih kuća, palata i letnjikovaca, a isto tako neki od njihovih arhitektonskih delova, među kojima na prvom mestu vrata i portali.

*

Opšti pregled dosada sačuvanih ulaznih vrata i monumentalnih portala dubrovačkih kuća, palata i letnjikovaca omogućuje da se utvrdi velika raznovrsnost ovog važnog arhitektonskog elementa. Raznovrsnost oblika ne ogleda se samo u mnoštvu tipova vrata upotrebljenih počevši od romaničkog doba pa sve do pojave neoklasicizma, već i u broju varijanata svakog od navedenih tipova. Drugi, sakupljeni i još neobjavljeni materijali, koji se odnose na ostale arhitektonske delove i ukrase kuća, pokazuju takođe raznolikost, značaj i vrednost dubrovačke građanske arhitekture uopšte, koja je gradu i njegovoj okolini ostavila izuzetni kulturno-umetnički pečat.

⁷³ M. Zloković, *Antropomorfni sistemi*, o. c., Matila Ghyka, *Le nombre d'or*, Paris 1931. Zanimljivo je da od nekoliko desetina slučajno sakupljenih dubrovačkih portala iz renesansnog i baroknog doba, koje sam izučavao, prva trećina je približno po zlatnom preseku, tj. u odnosu 1:1, 618., druga trećina u odnosu 2:3, a treća trećina ima razne odnose kao 1:2, 2:3, 4:5, 5:6, 5:7 itd.

⁷⁴ N. Šegvić, *Specifičnost*, o. c., K. Prijatelj, *Barokna arhitektura*, o. c., 99, C. Fisković, *Naši graditelji*, op. cit., 164, 165.

Duško Živanović

LES PORTES ET LES PORTAILS MONUMENTAUX À DUBROVNIK

Résumé

L'étude des portes et des autres éléments architecturaux à Dubrovnik ne peut s'effectuer qu'à partir de la moitié du 13e siècle. En effet, de cette époque subsistent quelques spécimens de portes et les plus anciens livres notariaux conservés. Les maisons romanes ont presque complètement disparu, de même que les portes. Un des rares exemples existants est la porte de la muraille orientale Ploče, terminée par un arc en faucille et dont la clef est ornée d'une tête, représentant st Blaise. Les portes de maisons citadines étaient plus simples, entourées de pieds-droits et terminées par un linteau ou un arc en faucille. A l'époque romano-gothique, les pieds-droits étaient faits de plusieurs blocs de pierre, pénétrant dans la maçonnerie. L'arc gothique en faucille ou l'arc brisé et les corbeaux, saillants sur les tableaux, sont les autres particularités de ces portes. Avec le développement du style gothique, les ouvertures sont de plus en plus ornées. Elles sont en ogives et comportent des chapiteaux profilés. A l'époque du style gothique en déclin, la porte des palais privés est composée de morceaux de pierre non profilés et de chapiteaux foliés. Au - dessus du linteau, on trouve un tympan avec les armoiries, Parfois, l'arc en plein cintre ou l'arc brisé sont encadrés de chambranles profilés.

A la fin du 15e et au début du 16e siècle, pendant la durée du style transitoire gothique et renaissance, les portes gardent à peu près leur anciennes formes et dimensions. Certaines portes ont des formes tout à fait gothique, mais plusieurs détails sont de style renaissance et inversement. Les portes renaissance sont, en principe, rectangulaires et ont des moulures classiques. Elles sont couronnées par une frise et une corniche et elles sont encadrées de chambranles profilés. Un autre type de porte se compose d'arc en plein cintre, dont les claveaux sont taillés en bossage. Cette porte a donné naissance au portail monumental ayant la forme d'un arc de triomphe classique. Le portail du palais Skočibuha-Bizar est exécuté également dans l'esprit de l'architecture classique. Son ouverture est flanquée de deux colonnes engagées qui soutiennent l'entablement et le fronton.

Les portes baroques, en général, n'atteignent pas la beauté des portes renaissance. Leur caractéristiques principales sont les moulures saillantes, les volutes, les ornements de la frise et la pointe de diamant.

L'examen succinct des portes et des portails montre une grande richesse et variété de formes. Il confirme également les valeurs de cette architecture civile qui a donné un aspect particulier à toute la ville de Dubrovnik et à ses environs.